

Meer landschap, meer stad

Regio Foodvalley

November 2023

Regioarrangement

Inhoudsopgave

Samenvatting		3
1	Waarom een regioarrangement voor regio Foodvalley?	6
1.1	Wat is een regioarrangement?	6
1.2	Relatie met ander ruimtelijk beleid	7
2	Wat voor regio zijn we?	8
2.1	Waarden en kwaliteiten van de regio	8
2.2	Drie hoofdpogaven	9
2.3	Aanpak hoofdpogaven	10
3	Sturende principes bij ruimtelijke keuzes	11
3.1	Water en bodem sturend	11
3.2	Ruimtelijke kwaliteit	13
3.3	Brede welvaart	14
4	Drie perspectieven op onze regio	15
4.1	Onze hoofdpogaven gekoppeld aan drie perspectieven op onze regio	15
4.2	Perspectief op natuur en landbouw	16
4.2.1	Natuur en water	16
4.2.2	Landbouw	22
4.3	Perspectief op leefbare dorpen en steden	26
4.4	Perspectief op ordenende netwerken energie, economie en mobiliteit	30
4.4.1	Energie opwekking en infrastructuur	30
4.4.2	Economie	32
4.4.3	Mobiliteit	35
5	De regio in 2030 met doorkijk naar 2050	38
5.1	Nu aan de slag met het oog op 2040 / 2050	38
5.2	Integrale uitwerking in het gebiedsprogramma Foodvalley	39
5.3	Hoe gaan we samenwerken om onze doelen te bereiken	40
Bijlage overzicht van uitgangspunten en ontwerpprincipes		41
Uitgangspunten Regionale Ruimtelijke Verkenning		41
Ontwerpprincipes Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley		43

Samenvatting

Inhoud en rol regioarrangement

Het regioarrangement van Regio Foodvalley heeft twee doelen.

- Thematische uitdagingen en kansen vertalen naar integrale ruimtelijke opgaven.
- Agenderen en adresseren van acties om de integrale opgaven gezamenlijk aan te pakken.

Het is de basis voor langjarige samenwerking als 1 overheid, te weten gemeenten, waterschappen en provincies. Het regioarrangement biedt een kader voor integrale keuzes en maatregelen op ruimtelijke vraagstukken in de regio. Deze worden uitgewerkt in maatregelen, projecten en instrumenten die nodig zijn voor realisatie. Dit gebeurt in gebiedsprogramma Foodvalley.

Drie hoofdpogaven

Regio Foodvalley heeft in essentie drie grote samenhangende opgaven:

1 **Het realiseren van een algehele schaalsprong als gevolg van de grote verstedelijkingsopgave**

Tot 2040 40.000 extra woningen realiseren plus de voorzieningen op gebied van energie, mobiliteit, economie, leefomgeving die nodig zijn om deze groei in inwoners te kunnen accommoderen. De uitdaging is deze schaalsprong in balans te realiseren met behoud van de unieke kwaliteiten van de Regio Foodvalley.

2 **Realiseren van natuurherstel en een robuust watersysteem**

In stedelijk en landelijk gebied liggen grote opgaven op gebied van natuurherstel en het realiseren van een robuust, toekomstbestendig bodem- en watersysteem. Vraagstukken zijn behoud van biodiversiteit, klimaatadaptatie, drinkwater, verzuring en verdroging. Onderdeel hiervan is het realiseren van 10% groenblauwe dooradering in de regio.

3 **Realiseren van een grootschalige landbouwtransitie**

De agrifoodsector is een belangrijke drager van de identiteit en de economie van de regio. De hoge veedichtheid dichtbij kwetsbaar natuurgebied stelt ons voor de opgave een transitie in de landbouw te realiseren.

Sturende principes bij ruimtelijke keuzes

Bij het realiseren van de grote opgaven en de opgaven die daaraan gekoppeld zijn, moeten we keuzes maken. Niet alles kan en keuzes vanuit de ene opgave hebben invloed op de mogelijkheden en noodzakelijkheden voor een andere opgave.

Bij het maken van keuzes kijken we met integrale blik en laten ons leiden door drie sturende principes. Deze zijn:

- Water en bodem sturend: dit gaat over de ondergrond van onze regio. Hier wordt de basis gelegd voor een toekomstbestendige en robuuste ruimtelijke inrichting.
- Ruimtelijke kwaliteit: dit principe gaat over het behoud van de identiteit van onze regio en het realiseren van de verschillende functies in goede samenhang.
- Brede welvaart: dit sturingsprincipe gaat over een leefbare regio voor alle bewoners nu en in de toekomst, over leefbaarheid voor de bewoners in onze regio maar ook daarbuiten, we willen afwentelen voorkomen.

Drie perspectieven op onze regio

Dit regioarrangement is een basis voor de ruimtelijke voorstellen van de provincies Utrecht en Gelderland. Voor deze ruimtelijke voorstellen is Nederland breed gekozen om te werken vanuit drie verhaallijnen. We hebben in dit regioarrangement gekozen om ook te werken met deze drie verhaallijnen. De drie hoofdpogaven van Regio Foodvalley komen terug in ieder van deze verhaallijnen.

In onderstaand overzicht is aangegeven hoe sterk de impact van iedere hoofdgave op de verschillende verhaallijnen is.

Drie verhaallijnen Hoofdgaven	Perspectief op natuur en landbouw	Perspectief op leefbare dorpen en steden	Perspectief op ordende netwerken
1. Algehele schaalsprong	Aanwezig	Heel sterk	Heel sterk
2. Natuurherstel en robuust water systeem	Heel sterk	Sterk	Aanwezig
3. Landbouwtransitie	Heel sterk	Sterk	Aanwezig

Bij iedere verhaallijn beschrijven we achtereenvolgens onze ambitie, de belangrijkste opgaven, de kansen en schuurpunten. Tot slot beschrijven we kort wat nodig is om met deze opgaven aan de slag te gaan. Dit is een mix van bestaande afspraken en acties die worden geagendeerd.

De uitwerking van de drie perspectieven is stevig gebaseerd op drie belangrijke bronnen:

- Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley
- De Regionale Ruimtelijke Verkenning Regio Foodvalley.
- NOVEX-ontwikkelperspectief Arnhem-Nijmegen-Foodvalley
- Daarnaast wordt gelijktijdig met het opstellen van dit regioarrangement gewerkt aan het Regionaal Perspectief voor het Landelijk Gebied (RPLG) voor Regio Foodvalley. Een goede inhoudelijke aansluiting tussen dit regio arrangement en het RPLG wordt gemaakt.

Uiteraard zijn dit niet de enige bronnen die zijn gebruikt. Beleid en kaders vanuit die bronnen zijn uitgangspunt voor hetgeen in dit regioarrangement is opgeschreven. Er staan dus geen nieuwe beleidskaders in, ofwel dit regioarrangement is in die zin beleidsarm. We agenderen wel waar meer, minder, of nieuw beleid nodig is.

Perspectief op natuur en landbouw – kansen en schuurpunten

- Woningbouw- en wateropgaven in balans houden
- (Drink)waterverbruik terugdringen in industrie en woningen
- Intensiever terugdringen emissies industrie, mobiliteit en landbouw
- Meer ruimte voor groen en water
- Natuurinclusieve landbouw als bijdrage een natuurherstel
- Recreatieve toegankelijkheid buitengebied vergroten
- Naar een gedeeld perspectief voor het landelijk gebied
- Betere interbestuurlijke samenwerking
- Samehang in uitvoering en instrumenten
- Versterken van vertrouwen tussen overheid en agrarische sector
- Sociaal economische impact van beëindigingenregelingen landbouwbedrijven in beeld brengen
- Regie op vrijkomende gronden.

Perspectief op leefbare dorpen en steden – kansen en schuurpunten

- Risico op onbalans in ontwikkelingen woningbouw, leefomgeving, mobiliteit, energie
- Binnenstedelijke verdichting en onrendabele toppen
- Ontwikkelen normen voor gezonde verstedelijking
- Multifunctionele inrichting vraagt om gebundelde financiering

Perspectief op ordenende netwerken energie, economie en mobiliteit – kansen en schuulpunten

- Energietransitie en netcongestie in relatie tot de te realiseren schaa sprong
- Nieuwe verdienmodellen in het landelijk gebied in relatie tot de energietransitie
- Bestaande bedrijventerreinen zijn nodig voor andere functies
- Onvoldoende plancapaciteit voor bedrijventerreinen
- Uitvoeringskracht voor circulaire economie
- Watervbruik economie kan natuurherstel tegenwerken
- Onzekere impact van klimaatmaatregelen
- Onduidelijkheid over haalbaarheid mobiliteitsmaatregelen.

Balans tussen integrale keuzes en uitvoering

Voor het realiseren van onze ambities moeten we tegelijkertijd op twee borden schaken:

- Zoals duidelijk blijkt uit de kansen en schuulpunten hebben de verschillende opgaven direct invloed op elkaar. Onze opdracht is gezamenlijk, als 1 overheid integrale structurerende keuzes te maken. Keuzes die leidend zijn voor het vormgeven en gezamenlijk bouwen aan onze regio en waarin de drie sturende principes centraal staan.
- We kunnen ons niet permitteren om de uitvoering van acties en maatregelen stil te leggen tot we over de volle breedte integrale afwegingen kunnen maken. Dit betekent dat we steeds kijken waar we al wel mee door kunnen gaan, zonder toekomstige keuzes in de weg te zitten of waarop we risico's te overzien vinden. We denken hierbij vanuit de toekomst naar nu.

Grensontkennend samenwerken

We kunnen onze ambitie in Regio Foodvalley alleen realiseren door als 1 overheid grensontkennend samen te werken, keuzes te maken en realisatiekracht te bundelen. Bij realisatiekracht gaat het over mensen, middelen en (nieuwe) instrumenten. We doen dat met behulp van een integraal gebiedsprogramma Foodvalley waarbinnen we de uitvoering van alle ruimtelijke samenhangende aanpakken bundelen, dus dit regioarrangement, de Regionale Energie Strategie (RES), het RPLG, de Verstedelijkingsstrategie, NOVEX-ontwikkelperspectief en NOVEX-Uitvoeringsagenda en het Ruimtelijk Voorstel. Uiteraard kunnen we dit niet alleen als 1 overheid, maar hebben we onze partners hard nodig. Participatie/betrokkenheid van die partners pakken we dan ook op bij het vormgeven en uitvoeren van het gebiedsprogramma Foodvalley.

1. Waarom een regioarrangement voor regio Foodvalley?

1.1 Wat is een regioarrangement?

Wij (gemeenten in Regio Foodvalley, waterschap en provincies) willen allemaal zorgen voor een prettige en gezonde leefomgeving. Daarvoor hebben we ieder veel plannen op het gebied van wonen, werken, infrastructuur, natuur, landbouw, industrie, recreatie, bedrijvigheid en energie. We moeten problemen oplossen op het gebied van stikstof en klimaat en de kwaliteit van de bodem en het watersysteem. Ook hebben we de zorg voor voldoende grond- en drinkwater. Vanuit onder andere wonen, economie, recreatie, natuur, water, landbouw, energie, mobiliteit en water is er behoefte aan (meer) ruimte. En onze ruimte is schaars. Daarom moeten we slimme keuzes maken en zoeken naar slimme functiecombinaties voor de korte én lange termijn. Dat kunnen we niet alleen. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle betrokken overheden. In dit regioarrangement beschrijven we de ambities, doelen en opgaven voor de leefomgeving in Regio Foodvalley voor de periode tot 2030 met een doorkijk naar 2050.

Dit regioarrangement is de basis voor een langjarige samenwerking in de regio. Dit regioarrangement heeft twee doelen. Ten eerste om van thematische uitdagingen en kansen naar duiding van integrale ruimtelijke opgaven te komen. En ten tweede om tot een agendering en adressering van acties te komen om de integrale opgaven gezamenlijk aan te pakken.

Dit regioarrangement is gebaseerd op bestaande bronnen van (de gemeenten in) Regio Foodvalley, waterschap Vallei en Veluwe, provincies Utrecht en Gelderland en het Rijk. Deze versie bevat een nieuwe beleidskaders die algemeen besturen zouden moeten vaststellen. Wel worden in het regioarrangement beleidskeuzes en acties geagendeerd. Dit regioarrangement is dynamisch; we actualiseren dit document als daar aanleiding toe is. Bijvoorbeeld vanwege nieuwe, aangescherpte of afgeschafte kaders, omdat we opgaven moeten bijstellen, of omdat uit monitoring blijkt dat de maatregelen, projecten en instrumenten onvoldoende werken ten opzichte van de opgave(n). Er is voor gekozen om geen kaartbeelden toe te voegen bij dit regioarrangement. In eerder stadium zijn in het kader van de verstedelijkingsstrategie kaarten opgesteld. De opgaven die in dit regioarrangement zijn geadresseerd zijn echter breder. Het regioarrangement agendeert de noodzaak om integrale structurerende keuzes te maken. Dit moet eerst gebeuren voordat nieuwe kaarten opgesteld kunnen worden.

In de samenwerking tussen de verschillende overheden zijn we gelijkwaardig en tegelijkertijd niet gelijk: wij hebben ieder onze eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden (Huis van Thorbecke). Voor de uitvoering van onderdelen van het regioarrangement bieden we elkaar de mogelijkheid om de eigen verantwoordelijkheid te bepalen, maar wel vanuit de gezamenlijke ambities, doelstellingen en opgaven die wij in dit regioarrangement voor de hele Regio Foodvalley gezamenlijk hebben benoemd.

1.2 Relatie met ander ruimtelijk beleid

Het regioarrangement Regio Foodvalley staat niet op zichzelf, het is onderdeel van het ruimtelijke beleid op provinciaal en regionaal niveau.

- Als één van de 7 regioarrangementen in Gelderland vormt het de basis van het provinciale Ruimtelijke Voorstel van provincie Gelderland aan het Rijk. Op basis daarvan maakt de provincie verdere afspraken met het Rijk via het Ruimtelijk Arrangement. Dit zijn wederkerige bestuurlijke afspraken over de ruimtelijke inpassing en uitvoering van nationale opgaven, inclusief wat daarvoor nodig is aan instrumenten en middelen.
- Het regioarrangement levert input aan het provinciale Ruimtelijke Voorstel dat de provincie Utrecht doet aan het Rijk.
- Regio Foodvalley vormt samen met de Groene Metropoolregio het NOVEX-gebied Arnhem-Nijmegen-Foodvalley. Voor dit gebied is een gezamenlijk ontwikkelperspectief opgesteld. Dit perspectief kent een sterke afstemming met de regioarrangementen van de twee regio's.
Het NOVEX-ontwikkelperspectief leidt uiteindelijk ook tot een NOVEX-uitvoeringsagenda. Die agenda zal doorwerken in het gebiedsprogramma Foodvalley als uitvoeringsinstrument van dit regioarrangement.
- Gelijktijdig met de totstandkoming van dit regioarrangement wordt op provinciaal en regionaal niveau gewerkt aan een uitwerking van de opgaven uit het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). In dit regioarrangement is al zo veel mogelijk verbinding gelegd met deze beleidsvorming in de vorm van VLGG (provincie Gelderland), UPLG (provincie Utrecht) en het Regionaal Perspectief Landelijk Gebied (RPLG) van de Regio Foodvalley. In deze documenten worden kaders gegeven voor de opgaven in het landelijk gebied. Naast deze kaders op landelijk gebied zijn er ook andere relevante sectorale kaders. Zo zijn voor energie de Regionale Energie Strategie (RES) en voor woningbouw de woondeals belangrijk. In dit regioarrangement brengen we sectorale kaders en opgaven bij elkaar om tot integrale afwegingen en keuzen te komen.
- Het regioarrangement biedt een kader voor integrale keuzes en maatregelen op ruimtelijke vraagstukken in de regio. Deze worden uitgewerkt in maatregelen, projecten en instrumenten die nodig zijn voor realisatie. Dit gebeurt in een gebiedsprogramma. Dit gebiedsprogramma beschrijft ook hoe de uitvoering wordt georganiseerd en hoe we de voortgang meten. De 3 overheden in het gebied (provincies, waterschap en gemeenten) stellen het gebiedsprogramma ná vaststelling van dit regioarrangement in 2024 vast.

We hebben dit regioarrangement als samenwerkende overheden op basis van consensus en gelijkwaardigheid opgesteld. Daarom schrijven we vanuit de 'we-vorm'. Deze lijn trekken we door in de realisatie van de opgaven via het nog op te stellen gebiedsprogramma Foodvalley, waarbij we ons realiseren dat het zeker niet altijd gaat lukken om tot consensus te komen. Bijvoorbeeld omdat inhoudelijke prioriteiten of afwegingskaders verschillen, of omdat het ons in het tempo dat een ruimtelijk opgave vraagt niet lukt om tot consensus te komen. Dan rest ons niets anders dan terug te vallen op onze individuele formele rollen, taken en bevoegdheden vanuit het Huis van Thorbecke. Daarmee is escalatie ook geborgd én dat is ook de wijze waarop benodigde besluitvorming van onder andere toekomstige (beleid)kaders wordt geborgd; via de besluitvormingsprocessen van de betreffende overheid.

2. Wat voor regio zijn we?

2.1 Waarden en kwaliteiten van de regio

Regio Foodvalley ligt gedeeltelijk in de provincie Utrecht (gemeenten Renswoude, Rhenen, Veenendaal) en voor het grootste deel in Gelderland (gemeenten Barneveld, Ede, Nijkerk, Scherpenzeel, Wageningen) en is onderdeel van het werkgebied van Waterschap Vallei en Veluwe en gedeeltelijk van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (gemeente Rhenen). Het meer zuidelijke deel is een stedelijk netwerk met een grote verscheidenheid aan woon- en werkmilieus rondom het landschap van het Binnenveld. In het meer noordelijke deel ligt een groot aantal grotere en kleinere kernen, ingebed in een aantrekkelijk en afwisselend landschap met open landbouwgebieden en meer besloten gebieden met landgoederen. De kernen in Regio Foodvalley hebben elk hun eigen identiteit en kennen gezamenlijk een aantrekkelijke, sterker wordende stedelijkheid.

De centrale ligging tussen de Randstad en Apeldoorn-Arnhem-Nijmegen-Zwolle en de nabijheid van groen en landschap maken de regio tot een zeer aantrekkelijk woongebied. Er is sprake van autonome groei van het inwoneraantal in de regio en mensen verhuizen vanuit de Randstad naar Regio Foodvalley. Door de goede bereikbaarheid over water en via spoor en snelwegen is Regio Foodvalley ook een gewild werkgebied en vestigingsgebied voor bedrijven. Met name food, maar ook metaal, ict en bouw zijn sectoren waarin de regio van oudsher sterk is en die in de regio sneller groeien dan landelijk. Het foodcluster is de belangrijkste specialisatie van de regio en bestaat naast kennis- en onderwijsinstellingen uit voedselindustrie (primaire sector), groothandel in voedsel en verschillende vormen van zakelijke dienstverlening. Regio Foodvalley maakt onderdeel uit van het NOVEX-gebied Arnhem-Nijmegen-Foodvalley.

Regio Foodvalley kent vier grote waardevolle landschappen: de Veluwe, de Gelderse Vallei, de Utrechtse Heuvelrug en het Rivierengebied. Kenmerkend zijn ook de beken die vanaf de Veluwe in westelijke richting stromen en uitmonden in het Valleikanaal.

Regio Foodvalley ontleent zijn unieke karakter aan de combinatie van drie factoren:

- Sociaal wordt Regio Foodvalley gekenmerkt door vitale dorpen met kleinschalige gemeenschappen waar bewoners zich met elkaar verbonden voelen, wat zich bijvoorbeeld uit in een rijk verenigingsleven en zorgen voor je naasten. Van oorsprong zijn gemeenschappen en voorzieningen kleinschalig, door de groei in aantal inwoners ontstaat steeds meer een grootstedelijkheid met stedelijke voorzieningen die ontmoeting en verbinding tussen bewoners stimuleren. Door de afwisseling tussen landelijk gebied, dorpen en steden en de uiteenlopende interesses en achtergronden van inwoners is Regio Foodvalley een cultureel brede regio.
- Ruimtelijk gezien is Regio Foodvalley een groene regio met grote en waardevolle natuurgebieden. Natuurgebieden en landschappen die kenmerkend zijn voor onze regio. Gebieden waar we trots op zijn en waar we ons verantwoordelijk voor voelen. Deze kostbare natuurgebieden vragen van ons dat we deze behouden en versterken. Niet alleen voor onze eigen regio, de waarde van deze gebieden gaat ver over de grenzen van onze regio heen. De gebieden zijn belangrijk voor onze drinkwatervoorziening, behoud van biodiversiteit, gezondheid en woongenot.
- Economisch wordt Regio Foodvalley gedragen door de agrifoodsector, hieraan ontleent de regio ook zijn naam. In de regio is een vitale en innovatieve agrarische sector waarin kennis- en onderzoeksinstellingen, opleidingen, de voedselverwerkende industrie, de toeleverende industrie en de boerenbedrijven allemaal werken aan gezonde en toekomstbestendige voedselproductie. Een sector waarvan de impact veel verder gaat dan de grenzen van onze regio en zelfs van Nederland. Daarnaast zijn toerisme en

recreatie belangrijk voor de economie. De sector biedt veel arbeidsplaatsen en dankzij toeristen en recreanten kunnen voorzieningen ook in kleinere dorpen en kernen makkelijker in stand worden gehouden.

2.2 Drie hoofdopgaven

Er gaat in relatief korte tijd veel veranderen in Regio Foodvalley. Dat vraagt actieve sturing in tijd en ruimte om de balans op de eerder beschreven waarde en kwaliteiten van de regio te behouden en te herstellen. Regio Foodvalley heeft in essentie drie grote samenhangende opgaven:

1 Het realiseren van een algehele schaalsprong als gevolg van de grote verstedelijkingsopgave

We hebben met het Rijk afgesproken in de regio tot 2040 40.000 extra woningen te realiseren. Dat komt neer op een relatieve groei van zo'n 30% van het aantal woningen dat in 2020 in Regio Foodvalley stond! Dit betekent dat in het gebied een schaalsprong gerealiseerd moet worden. Niet alleen meer woningen, ook meer banen en daarmee ruimte voor bedrijvigheid, voorzieningen in de breedste zin des woords, ruimte voor recreatie, natuur en mobiliteit om deze groei in inwoners en bedrijven te accommoderen. Dit terwijl er voor energie en mobiliteit nu al sprake is van congestie en er de opgave ligt om te verduurzamen. De opgave is het realiseren van duurzame en klimaatadaptieve woon- en werkgebieden met ordende netwerken op een passende schaal, duurzaam en toekomstbestendig. De groei van het aantal inwoners willen we zo mogelijk maken dat welvaart en welzijn van de inwoners behouden blijft en het liefst verbetert. Een schaalsprong realiseren zonder dat we meer ruimte beschikbaar hebben, betekent dat de verschillende opgaven met elkaar zullen schuren. Deze schaalsprong staat centraal in de verstedelijkingsstrategie die we samen met de Groene Metropoolregio hebben opgesteld. Hierin is uitgewerkt hoe we de schaalsprong willen realiseren met behoud van de unieke kwaliteiten van onze regio.

2 Realiseren van natuurherstel en een robuust watersysteem.

In de natuurgebieden in de regio maar ook daarbuiten, zowel in stedelijk als landelijk gebied, liggen grote opgaven voor natuurherstel en het realiseren van een toekomstbestendig, robuust bodem- watersysteem. Het realiseren en herstellen van groen en blauwe natuur is nodig. Dit vraagt versterking van de natuur die er is en het toevoegen van biodiversiteit op plekken waar we slimme functiecombinaties kunnen maken (bijvoorbeeld natuurinclusieve landbouw, recreatie en waterberging). Zo moeten we de verzuring en verdroging van de Veluwe aanpakken om deze natuurgebieden te behouden voor de toekomst. Onder de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug liggen de grootste grondwater-voorraden van Nederland. Behouden en vergroten van de belangrijke zoetwatervoorraden vraagt in en rondom deze gebieden om herstel en klimaatbestendig inrichten van het natuurlijke systeem, een belangrijke opgave hierbij is het herstel van beken.

3 Realiseren van een grootschalige landbouwtransitie

In Regio Foodvalley is de agrifoodsector een belangrijke drager van de identiteit en economie van de regio. De aanwezigheid van landbouw met een hoge veedichtheid dichtbij kwetsbare natuur van met name de Veluwe stelt ons voor de opgave om een transitie in de landbouw te realiseren. Deze transitie heeft zowel een ruimtelijke, een sociaal-economische als een cultureel-maatschappelijke impact. We staan voor de opgave om de negatieve impact van emissies (waaronder stikstofdeposities) en watergebruik van landbouw op natuurgebieden terug te dringen, ontwikkelingsruimte aan toekomstbestendige landbouwbedrijven te bieden en om het proces van veranderende en stoppende bedrijven zo te begeleiden dat een gezond en vitaal landelijk gebied ontstaat.

2.3 Aanpak hoofdopgaven

Met de drie hoofdopgaven staan we in Regio Foodvalley voor grote opgaven met nationale impact.

De drie hoofdopgaven gaan over de grenzen van gemeenten, waterschappen en provincies heen. In Regio Foodvalley nemen we zelfbewust de regie en het initiatief op deze ruimtelijke opgaven. Dat doen we op een fundament van brede regionale samenwerking. We voelen ons samen verantwoordelijk voor het hele gebied. Om kansen te pakken en dilemma's te beslechten is het nodig langjarig flexibel als 1 overheid samen te werken in nauwe samenwerking met onze partners. Dit vraagt gezamenlijke prioritering, maar ook expliciete keuzes om dingen níét te doen omdat ze bijvoorbeeld niet bij het economische profiel of bij de regionale identiteit passen óf (tijdelijk) een te grote onbalans in opgaven met zich meebrengen.

Harde grenzen tussen (politieke) belangen en het landschap moeten vervagen, waardoor ruimte kan ontstaan voor oplossingen. We werken grensontkennend samen over gemeente- en provinciegrenzen, maar ook de grens tussen natuur/landbouw, wonen/werken wordt zachter. Als regio zullen we politieke kleuren verbinden vanuit het belang van het gebied, zodat constructieve gesprekken gevoerd worden over mogelijke oplossingen. Oplossingen die regionaal en nationaal perspectief bieden.

We zoeken naar balans tussen maakbaarheid en wat gegeven is. Bijvoorbeeld als we het hebben over de identiteit van ons gebied en onze inwoners, en ook bij het gebruik van de natuur wanneer we de Vallei gebruiken voor landbouw. In onze keuzes en handelen staat leefbaarheid centraal: het met respect zorgen voor elkaar en voor de aarde, het koesteren van de vitaliteit van onze natuur en gemeenschappen, nu en in de toekomst. In hoofdstuk 3 hebben we dit vertaald naar drie sturende principes waaraan we onze keuzes toetsen.

3. Sturende principes bij ruimtelijke keuzes

Bij het realiseren van de grote opgaven in onze regio en de opgaven die daaraan gekoppeld zijn, moeten we keuzes maken. Niet alles kan en keuzes vanuit de ene opgave hebben invloed op de mogelijkheden en noodzakelijkheden voor een andere opgave. Bij het maken van keuzes kijken we met integrale blik en laten ons leiden door drie sturende principes. Deze zijn:

- Water en bodem sturend: dit gaat over de ondergrond van onze regio. Hier wordt de basis gelegd voor een toekomstbestendige en robuuste ruimtelijke inrichting.
- Ruimtelijke kwaliteit: dit principe gaat over het behoud van de identiteit van onze regio en het realiseren van de verschillende functies in goede samenhang.
- Brede welvaart: dit sturingsprincipe gaat over een leefbare regio voor alle bewoners nu en in de toekomst, over leefbaarheid voor de bewoners in onze regio maar ook daarbuiten, we willen afwentelen voorkomen.

3.1 Water en bodem sturend

Het principe water en bodem sturend is een belangrijk sturingsprincipe in zowel stedelijk als landelijk gebied. Voldoende water en een gezonde bodem zijn van groot belang, zeker gezien de identiteit van Regio Foodvalley en de 3 grote samenhangende opgaven waar de regio voor staat. Bij water en bodem sturend gaat het ook over het inspelen op weersextremen (overstromingen en droogte) en een veranderend klimaat. De ruimtelijke keuzes die we de komende jaren maken, bepalen de vruchten die we daar op korte én lange termijn van kunnen plukken. Als we in onze keuzes water en bodem sturend niet goed verankeren, creëren we de problemen voor de toekomst.

Hoe we het land gebruiken en gaan gebruiken, moet dus passen bij de bodem en het watersysteem. Daarbij moeten we ook kijken naar aanpassingen die we daar in het verleden in hebben aangebracht en hoe 'houdbaar' die op (de lange) termijn zijn. Dit vraagt een gebiedsgerichte aanpak waarbij we per gebied afwegen wat water en bodem aankunnen en daaraan aanpassen en/of kijken of extra maatregelen nodig zijn, of besluiten dat bepaalde ontwikkelingen niet kunnen doorgaan. Dat kan zowel gaan over de meer stedelijke als de meer landelijke vraagstukken.

Water en bodem sturend opgaven in Regio Foodvalley

Vanuit dit sturende principe hebben we voor onze regio de volgende opgaven geformuleerd. Deze opgaven zijn direct verbonden met onze 3 hoofdoggaven en worden in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt samen met de andere opgaven die uit de hoofdoggaven voortkomen.

- **Water vasthouden op de Veluwe**
De Veluwe bevat één van de grootste zoetwatervoorraden van Nederland. Om te zorgen dat ook in de toekomst water vanuit deze voorraad beschikbaar is, is het van belang de natuurlijke sponsfunctie van de Veluwe, bij de brongebieden van de beeksystemen en in de broeklanden te herstellen. Door het vasthouden van water daar waar het valt wordt uit- en afspoeling van voedingsstoffen voorkomen wat de waterkwaliteit in de beken en het grondwater ten goede komt.

- **Water opslaan in de Gelderse Vallei**
In de Gelderse Vallei ligt de focus op waterberging en water (van goede kwaliteit) vasthouden om hiermee ook uit- en afspoeling te voorkomen. Het is zaak om te profiteren van het extra water dat de Veluwe brengt.
- **Landbouw afstemmen op de bodem**
In de Gelderse Vallei is een grote veedichtheid, de emissies zorgen voor problemen in water en bodem in de Gelderse Vallei en in de nabij gelegen natuurgebieden. Voor een duurzame landbouw is het belangrijk dat de manier waarop de grond wordt gebruikt, past bij het water- en bodemsysteem. De ruimte inrichten volgens deze water- en bodemuitgangspunten heeft zijn weerslag op de alom aanwezige landbouw in de Gelderse Vallei.
- **Verstedelijking en water**
De verstedelijkingsopgave voor de Gelderse Vallei is groot, met name in het zuidelijke deel. Het is van belang de Verstedelijkingsstrategie goed af te stemmen op de ondergrond bij locatiekeuzes en inrichting, rekening te houden met hoogwaterveiligheid en in spelen op toenemende extreme en zeer lokale buien en het voorkomen/beperken van wateroverlast die dat tot gevolg heeft.
- **Veilige dijk Nederrijn.**
Voor de Nederrijn ligt de focus op een veilige Grebbedijk en betere waterkwaliteit. Dit vraagt dijkversterking in combinatie met een integrale inrichting van de Bovenste Polder en Plasserwaard voor natuurontwikkeling.

Uiteraard ondervangen we met de bovenstaande opgaven op gebied van 'bodem en water sturend' niet alle voor Regio Foodvalley geldende kansen en dilemma's in relatie tot dit sturende principe en liggen er allerlei samenhangende opgaven die (ruimtelijke) keuzes vragen. Daarom hieronder een opsomming van belangrijke aspecten rond dit sturende principe die we bij dergelijke afwegingen in Regio Foodvalley zullen gebruiken:

- ruimtelijke ontwikkelingen combineren met de aanpak van bestaande en diffuse bodemverontreiniging
- vrijkomende grond zo hoogwaardig mogelijk hergebruiken
- minder versteend oppervlakte en meer groen verstedelijken, zowel in bestaand stedelijk gebied als bij nieuwbouw
- landbouwbodems duurzaam behouden en bodem daarin kwalitatief verbeteren
- rekening houden met de ordening van de bodem, ondergrond en diepere ondergrond
- houd rekening met de geplande peilopzet van het IJsselmeer en de Randmeren en de grote rivieren bij de verstedelijkingsopgave, dus bouw bij voorkeur op de hoger gelegen delen en de gradiënten, en benut de lager gelegen gebieden voor landbouw en natuur
- zuinig omgaan met water en de zoetwaterreserves behouden en vergroten ten behoeve van voldoende zoetwater voor drinkwater en voor robuust systeemherstel van het water- en bodemsysteem.
- Hierbij maken we gebruik van reeds bestaande kennis zoals de geschiktheidskaart voor woon- en werklocaties voor grondgebied van Utrecht en vergelijkbaar kaartmateriaal over condities van het natuurlijk systeem voor de hele Regio Foodvalley.

3.2 Ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit gaat in Regio Foodvalley over twee belangrijke elementen:

- Kenmerken en identiteit van de regio: Ons gebied is divers, divers in type landschap en natuurwaarden, in mate van verstedelijking, in historie en cultuurwaarden. We ontwikkelen vanuit een goed inzicht en begrip van deze diversiteit. We zoeken daarom altijd de samenwerking met relevante stakeholders en bewoners.
- De ruimte is schaars en onze ambities zijn groot. We streven naar het optimaal benutten van de beschikbare ruimte en kijken altijd naar kansen om functies te kunnen combineren in de ruimte.

De ruimtelijke kwaliteit van Regio Foodvalley is uitgebreid beschreven in verschillende beleidsmatige bronnen vanuit de overheden die aan dit regioarrangement werken. Daarom beperken we ons hier tot een aantal highlights, wetende dat in die bronnen een uitgebreide toelichting staat en soms ook kaders zijn vastgelegd. Bij het sturen en richting geven op de opgaven in Regio Foodvalley is het belangrijk afhankelijk van de locatie deze bronnen te raadplegen voor meer gedetailleerde toelichting. Dan gaat het onder andere over Streekgidsen Gelderland (in het bijzonder Gelderse Vallei en Veluwe), de Regionale Ruimtelijke Verkenning, de Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley en omgevingsvisies van provincies en gemeenten.

In de Streekgids Gelderse Vallei wordt de ruimtelijke kwaliteit op hoofdlijnen omschreven als: “Contrast- en gradiëntrijk valleilandschap tussen de hoger gelegen stuwwallen van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Met een zuid-noord gerichte afwatering via Grift, Valleikanaal en Eem, tussen Rijn en Randmeren. Met in het zuiden de Grebbedijk als markante begrenzing. Zacht glooiend dekzandlandschap met oost-west afstromende beken. Met in het noorden een afwisselend mozaïek- en landgoederenlandschap, in het midden een agrarisch cultuurlandschap en in het zuiden het sterk verstedelijkt landschap van Ede, Wageningen, Veenendaal en Rhenen.”

Vanuit ruimtelijke dynamiek worden daar de volgende accenten bij meegegeven: “Het is de uitdaging om de vele groene landschapselementen te bewaren en zo mogelijk terug te brengen. Als vestigingsplaatsfactor is het bewaren van zichtlijnen op Grebbeberg, Veluwezoom en Grebbelinie van belang in combinatie met groene recreatieve gebieden om de recreatiedruk op bestaande natuurgebieden te ontlasten. Het uitgangspunt is het openhouden van groene wiggen (groene open ruimten tussen steden en dorpen) in combinatie met zoveel mogelijk binnenstedelijk bouwen.”

In de Regionale Ruimtelijke Verkenning (RRV), die door alle gemeenteraden in Regio Foodvalley is vastgesteld staat een aanvulling hierop. Kenmerkend voor Regio Foodvalley zijn woon- en werkmilieus die afwisselend stedelijk en dorps van karakter zijn, ingebed in een groene, agrarische omgeving met gevarieerde natuur en landschapstypen. Het Veluwemassief is voor de regio, en ook nationaal, een belangrijk gebied voor recreatie en toerisme, met hoge natuur- en erfgoedwaarden. De regio is een gewilde woonomgeving, niet waar je slechts woont omdat je elders geen (betaalbare) woning kan vinden. Dit betekent dat wonen, werken en de voorzieningen met elkaar in balans moeten blijven. Landschappelijke karakteristieken en bereikbaarheid zijn leidend voor het plannen van woon- en werkmilieus, meer dan gemeente- en provinciegrenzen. Food is een belangrijke identiteitsdrager voor de regio. De landbouwtransitie kan niet los worden gezien van andere ontwikkelingen in de regio, zoals verstedelijking.

3.3 Brede welvaart

We denken in termen van toekomstbestendige brede welvaart. Wij sturen in de groei die op ons afkomt, maar begrijpen dat dit niet ongelimiteerd houdbaar is. We zetten in op een goede balans tussen stedelijke ontwikkeling en ontspannen leefbaarheid. We kijken hierbij zowel naar de balans in het hier en nu als in de balans tussen nu en later. Ook onze toekomstige generaties moeten brede welvaart kunnen ervaren, dit vraagt om het maken van toekomstbestendige keuzes. We wentelen niet af op toekomstige generaties, naar andere gebieden of functies en wentelen niet af van privaat naar publiek. We zoeken een balans tussen ecologische, economische en sociale aspecten.

Brede welvaart speelt dus op verschillende schaalniveaus binnen de regio, maar ook over de regiogrenzen heen. Van de (ruimtelijke) keuzes die gemaakt moeten worden om de 3 grote samenhangende opgaven van Regio Foodvalley aan te gaan, moeten doelen en effecten dus zowel in Regio Foodvalley als tussen regio's worden gewogen.

Gezondheid is een onderdeel van 'brede welvaart'. Gezien de kenmerken en identiteit van Regio Foodvalley is het belangrijk om ons bewust te zijn dat RIVM en GGD gezondheidsrisico's zien in gebieden met een hoge veedichtheid. Het omgaan met deze risico's heeft ook een ruimtelijke component, wat tot noodzakelijke keuzes leidt in zowel de landbouwtransitie als de verstedelijking.

4. Ruimtelijke samenhang: drie verhaallijnen

4.1 Onze hoofdopgaven gekoppeld aan drie perspectieven op onze regio

Dit regioarrangement is een basis voor de ruimtelijke voorstellen van de provincies Utrecht en Gelderland. Voor deze ruimtelijke voorstellen is Nederland breed gekozen om te werken vanuit drie perspectieven, of anders gezegd drie verhaallijnen. In ieder van deze verhaallijnen wordt ingezoomd op een deel van de opgaven in het ruimtelijk domein. Deze verhaallijnen zijn:

- Perspectief op natuur en landbouw
- Perspectief op leefbare dorpen en steden
- Perspectief op ordende netwerken.

We hebben in dit regioarrangement gekozen om ook te werken met deze drie verhaallijnen, dit om de koppeling met het ruimtelijk voorstel zo makkelijk mogelijk te maken. Deze verhaallijnen sluiten echter niet een-op-een aan bij de drie hoofdopgaven die we hebben in Regio Foodvalley. De verschillende hoofdopgaven komen terug in ieder van de drie verhaallijnen. In onderstaand overzicht is aangegeven hoe sterk de impact van de hoofdopgave op de verschillende verhaallijnen is.

Drie verhaallijnen Hoofdopgaven	Perspectief op natuur en landbouw	Perspectief op leefbare dorpen en steden	Perspectief op ordende netwerken
1. Algehele schaalsprong	Aanwezig	Heel sterk	Heel sterk
2. Natuurherstel en robuust water systeem	Heel sterk	Sterk	Aanwezig
3. Landbouwtransitie	Heel sterk	Sterk	Aanwezig

We werken de verhaallijnen steeds op eenzelfde manier uit. Ten eerste geven we aan wat we willen bereiken, met andere woorden wat onze ambitie voor de toekomst is. Deze is nog niet altijd heel concreet en gedetailleerd, maar geeft wel richting aan. Ten tweede benoemen we de belangrijkste opgaven die we hebben in de regio om deze ambitie te realiseren. En ten derde adresseren we de kansen en schuurpunten die we zien om de verschillende opgaven waar te maken. Bij de kansen en schuurpunten kijken we integraal, over de verschillende deelopgaven en perspectieven heen. Tot slot beschrijven we kort wat nodig is om met deze opgaven aan de slag te gaan. Dit is een mix van bestaande afspraken en acties die worden geagendeerd.

De uitwerking van de drie perspectieven is met name gebaseerd op drie belangrijke bronnen:

- Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley
- De Regionale Ruimtelijke Verkenning Regio Foodvalley.
- NOVEX-ontwikkelperspectief Arnhem-Nijmegen-Foodvalley
- Daarnaast wordt gelijktijdig met het opstellen van dit regioarrangement gewerkt aan het RPLG voor Regio Foodvalley. Een goede inhoudelijke aansluiting tussen dit regio arrangement en het RPLG wordt gemaakt.

Met name in de eerste twee zijn al veel inhoudelijke uitgangspunten en ontwerpprincipes vastgelegd. Deze vormen een belangrijke basis voor

onderstaande uitwerking, we hebben echter niet alle uitgangspunten en ontwerpprincipes uit deze documenten in detail opgenomen. Een overzicht hiervan treft u aan in de bijlage.

4.2 Perspectief op natuur en landbouw

4.2.1 Natuur en water

Onze ambitie: toekomstbestendige natuur voor plant, dier en mens

De landbouw en natuur zijn erg belangrijk voor de identiteit van de Regio Foodvalley. De natuur is belangrijk voor de biodiversiteit, welbevinden van inwoners, klimaatbestendigheid, recreatie en toerisme. We willen de natuurdoelen halen en natuur beschermen. Behoud en herstel van natuur bieden ook kansen voor de economie, recreatiemogelijkheden vanuit de stad en kunnen perspectief bieden bij de landbouwtransitie. De natuur in Regio Foodvalley, in het bijzonder de Veluwe, is van nationaal belang. Natuurgebieden verbinden en versterken én de bekenstructuur versterken en herstellen, zijn belangrijke opgaven. De ambitie is 10% groen-blauwe dooradering (netwerk van natuurlijke elementen) van de regio in een groenblauw raamwerk. Regio Foodvalley verbindt ook natuurgebieden over de regiogrenzen heen. Via maatregelen in Regio Foodvalley dragen we bij aan natuurherstel in en buiten de regio. Dit kunnen maatregelen zijn die direct met natuurherstel te maken hebben, zoals aanleg van bos en versterken van de beken, maar ook maatregelen met een ander hoofddoel waarvan het effect bijdraagt aan natuurherstel, zoals de transitie in de landbouw.

Onze ambitie is het behouden en realiseren van aantrekkelijke landschappen voor bewoners die ecologisch waardevol en biodivers zijn, waar voldoende drinkwater beschikbaar is nu en in de toekomst, voor het gebied zelf en daarbuiten. Een gebied waar voldoende ruimte voor toekomstbestendige landbouw, voor waterberging en er waterveiligheid is. Waar ruimte is voor recreatie en toerisme aangezien dit kansen biedt voor bedrijvigheid, bijdraagt aan het welzijn en de gezondheid van mensen en zorgt dat natuur meer wordt gewaardeerd.

Ieder gebied kent specifieke kenmerken en opgaven. Dit vraagt om maatwerk om onze ambities in specifieke gebieden te realiseren. Herstel van kwetsbare natuurgebieden zoals de Veluwe kan niet alleen in de gebieden zelf gerealiseerd worden, maar moet juist door een aanpak van de gebieden erom heen gebeuren: het buitengebied, de stadsranden en stedelijke gebieden. Een aanpak van al deze groenblauwe gebieden en het realiseren van een groenblauw raamwerk, komt ten goede aan het herstel van het natuurlijke systeem in de hele regio. Herstel van bodem en water is een basisvoorwaarde. Het realiseren van natuurherstel en een klimaatrobuust watersysteem is voorwaardenscheppend voor het realiseren van de schaa sprong in verstedelijking. Biodiversiteit is een belangrijke voorwaarde voor een gezonde leefomgeving en gezonde voedselproductie. Daarom streven we naar minimaal een basiskwaliteit natuur.

We streven naar een 'beleefbaar' landelijk gebied. Slimme combinaties zijn nodig om verschillende functies ruimte te geven. Hierbij is landbouw niet doorslaggevend maar wel belangrijk. De natuurherstel- en wateropgave zijn cruciaal om ook toekomstige generaties een gezonde, vitale en leefbare woon- en werkomgeving te bieden en de biodiversiteit te herstellen zowel in het stedelijk als in het landelijk gebied.

De opgaven voor natuur en water

Zoetwatervoorraad beschermen en vergroten

De Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug bevatten een van de grootste zoetwatervoorraden van Nederland. Deze grote zoetwatervoorraad staat onder druk, enerzijds door de grote onttrekkingen ten behoeve van drinkwater, industrie en landbouw en anderzijds door te snelle afvoer van water en door een langer groeiseizoen waardoor de verdamping is toegenomen. Om te zorgen dat in de toekomst water uit deze voorraad beschikbaar blijft is het van belang de natuurlijke sponsfunctie van de Veluwe te vergroten, water beter vasthouden en te infiltreren en water en bodem sturend te laten zijn in onze ruimtelijke keuzes. We moeten onze strategische drinkwatervoorraden beschermen. Dit vraagt dat we zowel de kwaliteit van ons water beschermen door het beperken van het gebruik van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen en het voorkomen van nieuwe (diffuse) verontreinigingen. Daarbij mogen gebiedsontwikkelingen de toegang tot onze aangewezen aanvullende strategische drinkwatervoorraden niet in gevaar brengen. In het proces om te komen tot verkleining en/of verdere invulling van de drinkwaterreserveringsgebieden (locatiekeuze, ontwerp en inpassing van de uiteindelijke drinkwaterwinning) maken we een integrale afweging met andere gebruiksfuncties. In Regio Foodvalley gaat dit specifiek om een nog relatief groot drinkwaterreserveringsgebied ten zuidwesten van Barneveld.

Naast beschermen en vergroten van onze zoetwatervoorraden is het ook van belang om het gebruik van water te beperken, door bewoners, door de industrie en de landbouw. Hier zetten we ons voor in.

Natuurherstel op de Veluwe

De Veluwe is het grootste, op land gelegen, Natura 2000-gebied van Nederland, het is de groene long van Gelderland en voor Nederland. Ook herbergt de Veluwe een belangrijke zoetwatervoorraad voor Nederland (zie bovenstaande opgave). De kwaliteit van de natuur staat onder druk door met name hoge belasting van nutriënten en bestrijdingsmiddelen, door droogte en verdroging en door versnippering van gebieden. Het vraagstuk van afnemende biodiversiteit speelt zowel binnen als buiten de aangewezen natuurgebieden. Bijzondere aandacht vraagt de ongezonde conditie van de bodem en natuur door overbemesting en verzuring en het veelal op waterafvoer ingerichte watersysteem. Dit vraagt om een transitie van de landbouw op de enclaves en rondom de Veluwe, die ook zal bijdragen aan de opgave op het gebied van terugdringen van uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie). Het is van belang de natuurlijke sponsfunctie van de Veluwe te herstellen. Het geleidelijk omvormen van éénvormige naaldbossen (met jaarrond verdamping) naar structuur- en soortenrijke bossen met inheemse loofbomen draagt hieraan bij. Zo ontstaat een nattere bodem met een gezonder bodemleven.

Ook wordt ingezet op de robuustheid van de Veluwe en verbindingen met andere natuurgebieden. De Veluwe heeft naast hoge natuurwaarden ook hoge landschappelijke en erfgoedwaarden. Deze dienen behouden en versterkt te worden. De natuur- en cultuurhistorische waarden maken dat de Veluwe wordt ervaren als een aantrekkelijk recreatiegebied. Dit leidt op sommige locaties tot een te hoge recreatiedruk waardoor recreatiezonering wenselijk is en ook verplaatsing van de recreatiedruk naar locaties rondom de Veluwe in de regio's nodig is. Voor de toekomst zijn we doordrongen van de noodzaak om de balans te bewaren tussen de Veluwse natuur beschermen én ervan genieten.

De vrijetijdseconomie floreert en daarmee ook de voorzieningen en werkgelegenheid in de Veluwse dorpen en buurtschappen. De flanken van de Veluwe zijn de 'gouden rand'. Hier is intensiever gebruik van de Veluwe mogelijk, zoals nieuwe stedelijke uitloopgebieden vanuit Wageningen, Ede en Barneveld, maar ook meer recreatief gebruik. Het gaat om het verleiden en spreiden van recreanten en toeristen in tijd en ruimte om de kwetsbare natuur in het Veluwemassief te ontzien en te onderzoeken hoe kansrijk een koppeling is met de transitie van het landelijk gebied. Kan bijvoorbeeld een extensivering van landbouwbedrijven kansen bieden voor een sterkere recreatie-economie?

Het Rijk wil gezamenlijk met de provincie Gelderland en betrokken regio's en overheden optrekken in het herstel en behoud van natuurgebied de Veluwe en nabijgelegen omgeving. Hiervoor is een stevige interbestuurlijke aanpak in de maak die wordt geborgd in het rijks NPLG en de provinciale programma's landelijk gebied en het RPLG van de regio.

Ontwikkeling ecologische verbindingzones en groene ontwikkelingszones

We beschermen en versterken de kwaliteit van bestaande natuur en landschap. De nieuwe verstedelijking mag per saldo de belasting op kwetsbare Natura 2000-gebieden in de regio niet vergroten, zowel in de aanleg- als gebruiksfase. Dat kan alleen door een meer groene en gezonde leefomgeving (bodem, water en biodiversiteit) in onze steden en dorpen en natuur- en uitloopgebieden toe te voegen.

We streven naar het realiseren van ecologische verbindingzones tussen natuurgebieden. Dergelijke zones maken het natuurnetwerk robuuster en versterken de biodiversiteit door uitwisseling van flora en fauna tussen natuurgebieden. Een deel van deze zones staat al op beleidskaarten en op een aantal plekken is er door waterschappen, gemeenten en provincies ook al veel werk verzet. We blijven hierop doorbouwen. Per verbindingzone kijken we naar de gewenste invulling: nat en/of droog, wat past er binnen het landschap en in het water- en bodem systeem en voor welke dier- en plantensoorten is het bedoeld. Deze verbindingzones zijn onderdeel van het realiseren van 10% groenblauwe dooradering, het groenblauwe raamwerk. Bij de realisering van deze zones zetten we in op multifunctioneel ruimtegebruik voor natuur, waterberging, recreatie, duurzame energie en landbouw.

Naast verbindingzones willen we nabij Natura 2000-gebieden het agrarische en overige landgebruik zo inrichten dat natuurwaarden in natuurgebieden worden beschermd. De huidige harde overgang tussen agrarische gronden en natuurgonden, waaronder bossen, willen we verzachten door aanpassing van het agrarisch gebruik naar natuurinclusieve landbouw. In deze gebieden realiseren we ook mogelijkheden voor extensieve vormen van recreatie en toerisme om de recreatiedruk in de natuurgebieden te laten afnemen. Door het realiseren van deze zones werken we ook aan de invulling van de bossenstrategie, het verbeteren van de zoetwaterkwaliteit en het tegengaan van droogte en verdroging.

Biodiversiteit in stand houden en versterken

Biodiversiteit is een belangrijke voorwaarde voor een gezonde leefomgeving en gezonde voedselproductie. Het is daarom belangrijk zowel in stedelijk als landelijk gebied te streven naar herstel en instandhouding van natuurgebieden en naar een Basiskwaliteit Natuur (de set van condities die nodig is om algemene soorten algemeen te laten zijn, blijven of worden, met andere woorden de minimale kwaliteit van het leefgebied van soorten). Deze basiskwaliteit is het minimum aan algemene soorten die nodig is om de soortenrijkdom niet verder af te laten nemen en een systeem weerbaar te houden. Hiervoor moet per type gebied in beeld gebracht worden wat de basiskwaliteit is en welke kwaliteit we nastreven. Ook geeft de Basiskwaliteit Natuur aan op welke plekken we landschap, biodiversiteit en natuur moeten versterken om het natuurlijke systeem te herstellen, zowel in de stad als daarbuiten. Een natuurinclusieve ontwikkeling en een inzet op natuurherstel ook buiten Natura 2000 gebieden sluit aan op de inzet in EU verband op biodiversiteitsherstel d.m.v. de EU-verordening Natuurherstel.

Klimaatadaptatie in het landelijk gebied

Klimaatadaptatie is van belang voor de hele regio, juist ook in bebouwd gebied. In het landelijke gebied is klimaatadaptatie voornamelijk urgent op de stuwwallen, in de beekdalen en in de lageregelegen gebieden in de Vallei. Het hierbij zowel om het aanpassen van de bestaande functies als het rekening houden met de effecten van het huidige en toekomstige klimaat bij ruimtelijke planvorming.

- Voor de stuwwallen, die een specifieke kwaliteit en opgave hebben, betekent inzetten op een duurzaam (drink)water- en bodemsysteem werken aan het verminderen van verdamping, het beperken van grondwateronttrekkingen en het vasthouden en laten infiltreren van water om het waterreservoir in de

stuwwal te blijven vullen en kwelsystemen te voeden. Het vasthouden van water op de stuwwallen draagt ook bij aan het spreiden van piekafvoer bij meer extreme neerslag.

- In de bovenlopen van de beeksystemen zijn maatregelen noodzakelijk om het (grond)water langer in het gebied te houden. Voor het tegengaan van verdroging zoeken we naar verbetering van de bodemkwaliteit om zo het waterbergende vermogen, de sponswerking, van bodem te vergroten.
- Het is nodig om de verdroging van beekdalen structureel aan te pakken en de beekdalen een functie te geven in het opvangen van de piekafvoer van water. En om het beekdalensysteem meer klimaatadaptief en toekomstbestendig te maken door het stroomgebied op basis van de ondergrond en hydrologie slim in te delen. Door het beekherstel wordt ook bijgedragen aan de waterkwaliteit in ons gebied. Beekdalen lopen langs en door stedelijk gebied en maken hier verbinding met parken en stadsbossen. Hiermee verbinden we mens, dier en leefomgeving op alle schaalniveaus en wordt het waterbewustzijn vergroot.
- In de lager gelegen gebieden van de Gelderse Vallei is een robuust regionaal watersysteem nodig wat ruimte heeft om het water te bergen in tijden van piekafvoer. Daarnaast is het mogelijk om te onderzoeken of tijdelijke waterberging op het land ook noodzakelijk is, in sommige gebieden specifieke situaties kan dit effectiever zijn. Functiecombinatie is hier altijd het uitgangspunt.

Door het bergen en vasthouden van water en bodemverbetering wordt bijgedragen aan een klimaatbestendig landelijk gebied. Het revitaliseren van bossen, gericht op meer biodiversiteit en meer loofhout in plaats van naalddhout is hiervoor een belangrijk onderdeel.

Klimaatadaptatie in stedelijk gebied

Vanuit de verstedelijkingsstrategie werken we aan maatregelen voor gezonde, circulaire, biodiverse en klimaatadaptieve verstedelijking. We realiseren 2.000 hectare uitloopgebied, we nemen maatregelen in bestaande steden en dorpskernen en ontwerpen nieuwe woon en werkgebieden klimaatadaptief. In onze steden en dorpen zetten we onder meer in op het toevoegen en verbeteren van groen in de openbare ruimte, het tegengaan van hittestress, het realiseren van waterberging en het realiseren van groene daken. Deze maatregelen brengen financieringsvraagstukken met zich mee en stimuleren de toch al stijgende onrendabele toppen in de woningbouw. Hier moeten we oplossingen voor vinden, aangezien klimaatadaptie voor de huidige en toekomstige leefbaarheid te belangrijk is om niet serieus op te pakken.

Kansen en schuulpunten natuur en water

Woningbouw- en wateropgaven in balans houden

In het kader van waterveiligheid en een robuust watersysteem is het vrijhouden van bebouwing van natte en laaggelegen gebieden bij de rivieren, beekdalen en in de vallei van belang. Vanuit de woningbouwopgave is er druk om in deze gebieden te bouwen. Het risico is dat de woningbouwopgave door het tempo prevaleert op een goede beoordeling van gewenste ontwikkeling in deze gebieden vanuit alle grote opgaven die spelen. Dit vraagt keuzes maken en het goed toepassen van de ontwerpprincipes zoals we die hebben vastgesteld in de verstedelijkingsstrategie en het principe water en bodem sturend.

(Drink)water verbruik terugdringen

De groei in bevolking en de werkgelegenheid zorgt als we niets doen voor een toename in het drinkwater- verbruik. Door te grote wateronttrekking kan verdroging optreden waardoor natuurherstel onder druk komt te staan. En op lange termijn kan dit ertoe leiden dat de toegang tot voldoende schoon water niet gegarandeerd kan worden. Het terugdringen van het waterverbruik is een belangrijke opgave. Bij nieuwbouw van woningen is de opgave om watergebruik- besparend te bouwen. Ook voor de bestaande woningvoorraad moeten maatregelen worden genomen. Het watergebruik van bedrijven verdient specifieke aandacht. Onderzoek is nodig of en waar er plaats is voor veel

waterverbruikende industrie en hoe de effecten op natuurwaarden kunnen worden beperkt. Bijvoorbeeld door beter secundaire waterstromen te benutten.

Intensiever terugdringen emissies industrie, mobiliteit en landbouw

Onze natuur en het water staan onder druk door emissies en verontreinigingen veroorzaakt door industrie, mobiliteit en landbouw. Het is niet mogelijk om het gewenste natuurherstel en waterkwaliteit te realiseren zonder deze emissies terug te dringen. Mitigerende maatregelen zullen sneller en ingrijpender moeten worden ingevoerd dan tot nu toe het geval is om verdere achteruitgang van natuur en waterkwaliteit te voorkomen. Tijdig natuurherstel en verbeteren van de waterkwaliteit vragen om snel terugdringen van emissies uit industrie, mobiliteit en landbouw.

Meer ruimte voor groen en water

We staan aan het begin van een watertransitie, van water afvoeren naar water vasthouden daar waar het valt. Dit vraagt afhankelijk van waar je bent in het watersysteem meer infiltreren in de bodem / sponswerking van de bodem, combineren met groenblauwe dooradering, dempen van piekafvoer en tijdelijk bergen van water. Per saldo betekenen deze maatregelen dat er meer ruimte moet zijn voor een robuust watersysteem. We zetten hierbij zoveel mogelijk in op maatregelen die leiden tot multifunctioneel ruimte gebruik. We combineren waar mogelijk meerdere natuurfuncties met bijvoorbeeld recreatieve functies. Het versterken van de beekdalen en deze ook in de stad herstellen biedt hiervoor kansen. Klimaatadaptief inrichten van onze gebouwde omgeving door het realiseren van een evenwicht tussen verdichting, verharding, wateropslag (blauw) en ruimte voor groen. Ook vraagt dit om het toepassen van geschikte materialen en een klimaatadaptieve manier van bouwen (hittestress bestendig, koele gebouwen etc.)

Natuurinclusieve landbouw

De interactie tussen landbouw en natuur is groot. Het al dan niet realiseren van noodzakelijke emissiereducties is sterk bepalend voor de mate van succes van natuur- en waterherstelmaatregelen. Natuurinclusieve landbouw, waarbij agrariërs een rol spelen in natuurherstel en natuurbeheer, biedt de mogelijkheid voor meervoudige ruimte gebruik en natuurherstel. Gezien dat op dit moment structurele vergoeding en beloning voor agrariërs hiervoor nog ontbreekt, zullen overheden gezamenlijk moeten optreden om de mogelijkheden hiervoor te vergroten.

Recreatieve toegankelijkheid buitengebied

Om de Natura 2000-gebieden te ontlasten is het van belang dat recreatie beter verspreid wordt. Grote delen van het buitengebied zijn niet ingericht voor recreatief medegebruik. Er zijn goed ontwikkelde knooppuntenroutes, maar de ontsluiting is in grote delen van het gebied primair gericht op landbouw- en ander bestemmingsverkeer, niet op recreatief medegebruik door fietsers of wandelaars. Ook ontbreken voorzieningen en bewegwijzering specifiek voor recreatief medegebruik. Dit vraagt investeringen in recreatieve ontsluiting van het buitengebied. Zonder deze toegankelijkheid kunnen onze 2.000 ha nieuwe multifunctionele recreatieve uitloopegebieden niet functioneren. Voor elk bestaand en te ontwikkelen recreatief gebied brengen we in beeld waar de knelpunten (gevaarlijke situaties, onbereikbaarheid etc.) het grootst zijn om te komen tot een prioriteitenlijst. Daarbij onderzoeken we direct de koppelkansen met andere ontwikkelingen: een (snel)fietspad voor forenzen kan wellicht met een kleine aanpassing ook recreatief gebruikt worden.

Samenvattend: wat is hiervoor nodig

Realiseren van bestaande afspraken

- We werken er samen aan om de ontwikkeling van de leefomgeving en het landschap in balans te laten zijn met de verstedelijking in de regio. Via de uitvoering van de Verstedelijkingsstrategie werken we aan herstel van kwetsbare natuur door gekoppeld aan de woningbouwopgave 2.000 hectare recreatieve uitloopgebieden aan te leggen of bestaande natuur en agrarische gebieden beter te ontsluiten en het realiseren van een multifunctioneel groen-blauw raamwerk. Die uitloopgebieden bij verstedelijkingslocaties bevatten een samenspel van verschillende functies, zoals hydrologische buffers, recreatieve gebieden, natuur en landschappelijke en ecologische kwaliteit in combinatie met een vitale, toekomstbestendige landbouwsector met perspectief voor agrarisch ondernemers. Daarbij doen we gebiedsgericht onderzoek naar de benodigde ruimte voor een robuust beekdallandschap, in combinatie met de landbouwtransitie.
- We onderzoeken de mogelijkheden om nationale, provinciale, regionale en gemeentelijke investeringen in een toekomstbestendig en herkenbaar landelijk gebied én de beoogde ontwikkeling van landschappen in de regio te koppelen. Daarbij kijken we onder andere naar:
 - de koppelkansen tussen de uitvoering van het Nationaal Programma Landelijk Gebied en investeringen in landschappelijke, hydrologische en recreatieve ontwikkeling ten behoeve van een ecologisch, sociaal en economisch vitaal landelijk gebied;
 - de koppelkansen tussen investeringen in het kader van het Deltaprogramma en investeringen in landschappelijke ontwikkelingen.
- De provincies, gemeenten en waterschappen in de regio gaan eerst aan de slag met de volgende landschapsontwikkelingen/gebiedsvisies en de verbindingen daartussen:
 - gebiedsproces Binnenveld Foodvalley Zuid
 - gebiedsproces Veluwezoom/Gelderse Vallei
 - gebiedsproces Groengebied tussen Nijkerk en Barneveld
 - gebiedsproces GEUS (regiogrens-overstijgend)

Nieuwe afspraken en agendering vraagstukken

- We onderzoeken hoe voor 2.000 hectare uitloopgebied de aansturing, organisatie en financiering kan worden opgepakt om de maatschappelijke baten en lasten van investeringen in natuur en water goed te dekken. Daarbij kijken we naar de volgende gebieden in het bijzonder:
 - Binnenveld
 - driehoek Wekerom-Otterlo-Harskamp
 - Groene Valleilint/landgoederenzone rond Nijkerk en Barneveld
 - verschillende uitloopgebieden direct rondom (nieuw) stedelijk gebied
- Regio Foodvalley en provincie Gelderland ontwikkelen samen met het Rijk een interbestuurlijke aanpak voor de Veluwe die is gericht op het behouden en versterken van de vitaliteit van het landelijk gebied.
- Het realiseren van herstel van het natuurlijk systeem gaat niet alleen via normering en vergunningverlening. Sturingsmogelijkheden op ruimtelijke kwaliteit, het verbinden van natuurgebieden en het combineren van functies komen pas echt van de grond wanneer de overheid in staat is om te handelen: actief op te treden in grondtransacties, stimuleren en faciliteren. Hier gaat het om organiseren van gezamenlijke slagkracht: capaciteit, kennis en kunde en mandaat om te kunnen handelen.

4.2.2 Landbouw

Onze ambitie: een vitaal landelijk gebied met toekomstbestendige landbouw

We ontwikkelen in het landelijk gebied een nieuwe balans tussen een goed (economisch) toekomstperspectief voor boeren en ruimte voor verschillende functies zoals recreatie, energie, wonen en werken. We doen dit binnen de randvoorwaarden voor natuurherstel en een toekomstbestendig bodem- en watersysteem. Onze ambitie is het realiseren van een gebied met bloeiende landbouw en gezonde natuur, een gebied dat klimaat- en toekomstbestendig is. Een gezond en 'beleefbaar' landelijk gebied waar landbouw, wonen, werken, recreatie en natuur elkaar versterken en waar vertrouwen is tussen partijen.

Het realiseren van de landelijke opgaven in het NPLG, waar transitie van de landbouw een essentieel onderdeel van is en wat ook kader geeft voor de verdere uitwerking van water, natuur en klimaat, zal richting geven in de mogelijkheden voor meer natuurinclusieve en extensieve landbouw.

De uitdaging op het gebied van de transitie van de landbouw is in de Regio Foodvalley zeer groot, groter dan in andere gebieden van Nederland. De agrifoodsector is een belangrijke drager van de identiteit van de Regio Foodvalley. Juist de aanwezigheid van kennisinstellingen en bedrijfsleven die samen met boeren een innovatief ecosysteem vormt, is wat de agrifoodsector in de regio uniek maakt. We willen de identiteit van ons landelijk gebied behouden en versterken. Dat zijn ook de hechte gemeenschappen die er voor elkaar willen zijn. En die stapje voor stapje willen ondernemen met zorg voor mensen en aarde. We willen de uitdagingen voor de agrarische sector omzetten in kansen voor economie, ecologie en samenleving. Regio Foodvalley is één van de Nederlandse topregio's voor de transitie naar kringlooplandbouw.

De opgaven langjarig en integraal samenwerken aan een nieuwe balans

Integrale, langjarige aanpak toekomstbestendige landbouw

Regio Foodvalley, als regio met de meeste piekbelasters als het gaat om stikstofdepositie op kwetsbare natuur, staat voor de enorme uitdaging om een vraagstuk van nationale omvang te helpen oplossen. De kwetsbare natuur van de Veluwe in combinatie met de hoge veedichtheid in de regio maakt dat in Regio Foodvalley een belangrijk deel van het stikstofprobleem én van de oplossing ligt. De opgave voor toekomstbestendige landbouw betreft echter niet alleen stikstof, maar ook geur, fijnstof, water- en bodemkwaliteit, broeikasgasreductie en herstel van biodiversiteit. Op al deze aspecten is verdergaande verbetering nodig voor het herstel van natuurlijke systemen op een manier die sociaaleconomisch perspectief biedt voor het landelijk gebied met duurzame verdienmodellen voor de agrarische sector en keten. We streven naar een toekomstbestendig voedselsysteem in balans met het natuurlijk systeem. Dat vraagt een structurele aanpak die verder kijkt dan één generatie. Een aanpak die duidelijkheid geeft en zowel rust als dynamiek terugbrengt.

Zoeken naar balans

In het verlengde van de opgaven in het NPLG en het principe bodem en water sturend is een belangrijk uitgangspunt dat de landbouw (voedselproductie) in balans moet zijn met het natuurlijke en het sociaal-maatschappelijk systeem. Hiervoor is een ontwikkeling naar een gezondere en meer circulaire voedselproductie noodzakelijk. Met gezond bedoelen we hier met zo weinig mogelijk verliezen naar bodem, water of lucht. En met circulair bedoelen we hier op een passend schaalniveau zoveel mogelijk gesloten kringlopen. Zo ontstaat evenwicht in de wijze waarop het voedselsysteem en het natuurlijk systeem op elkaar ingrijpen en elkaar zelfs kunnen versterken. De opgave om het natuurlijk systeem

duurzaam in balans te krijgen kent twee elementen: balans in het bodem- en watersysteem en herstel van biodiversiteit. De landbouw zal ook een rol spelen in de productie van biobased bouwmaterialen.

De genoemde opgave voor de landbouwtransitie is een combinatie van ecologische, economische en maatschappelijke aspecten. De landbouwtransitie is namelijk ook een voedseltransitie. In het landelijk gebied liggen er ook ruimtelijke vragen vanuit verschillende andere functies zoals recreatie, kennisontwikkeling, energie en ook wonen en werken. Deze ontwikkelingen kunnen elkaar versterken. De financiële haalbaarheid is randvoorwaarde voor een ecologisch én economisch duurzame toekomst. De landbouwtransitie vraagt om een ander economisch systeem (verdienmodellen).

Kansen en schuulpunten transitie in de landbouw

Naar een gedeeld perspectief voor het landelijk gebied

Alle betrokken partijen moeten ervan uit kunnen gaan dat de inzet van instrumentarium van een overheid gesteund wordt door andere overheden. Dit vraagt een gezamenlijk lange termijnperspectief en handelingskader waarbij keuzes op korte en lange termijn op elkaar zijn afgestemd. De verschillende overheden moeten gezamenlijk en betrouwbaar opereren om het vertrouwen te kunnen herstellen en de gewenste ontwikkeling te realiseren.

De NPLG-opgaven vormen een belangrijk kader voor de ontwikkeling in het landelijk gebied, maar daarmee zijn er nog geen structurerende (ruimtelijke en systeem) keuzes gemaakt voor deze regio. Het is aan het rijk en de provincies (in het VLGG en UPLG) om hier verdere richting in te bepalen, samen met de regio (in het RPLG). Dat biedt kansen, maar schuurt ook. Bijvoorbeeld wanneer overgangszones ten behoeve van natuur ten koste gaan van goede landbouwgebieden of potentiële woningbouwlocaties. Hooggelegen schrale gronden lenen zich, binnen het principe bodem en water sturend, bij uitstek voor woningbouw, maar dat schuurt met zowel natuurwaarden als agrarische gebruikswaarden. Ook zal natuur-inclusieve landbouw, ook met minder dieren, meer ruimte vragen. Wat doen we waar, wat heeft prioriteit en hoe verbinden we uitdagingen en kansen?

Betere interbestuurlijke samenwerking

Duidelijk is dat Rijk, provincies en gemeenten elk eigen rollen en verantwoordelijkheden hebben. Tot dusver wordt nog vaak vanuit de eigen kaders en verantwoordelijkheden geprobeerd de opgave richting te geven. Maar geen van de partijen is zelfstandig in staat om dit vraagstuk op te lossen. Een structurele samenwerking vanuit een gedeeld perspectief is nodig.

Toch is er de afgelopen jaren al veel gedaan om een vermindering van emissies te bereiken, zowel op regionaal niveau als op individuele boerenbedrijven. Op regioniveau gaat het bijvoorbeeld om fijnstofreductie in het kader van het Manifest Gezonde Leefomgeving Veehouderij. In de Regio Deal Foodvalley en met het meetnetwerk luchtkwaliteit bouwen we verder aan het meten van uitstoot (via het bedrijvenmeetnetwerk) en het verbeteren van inzicht in de regionale effecten van emissiereductie (via omgevingsmeetnetwerk en depositiemeetnetwerk). Kenmerkend is dat deze resultaten in Regio Foodvalley voortkomen uit een gelijkwaardige samenwerking tussen gemeenten, provincies, waterschappen, het Rijk en de landbouwsector. Met de resultaten van deze samenwerking hebben we een sterke basis om een structurele aanpak op te bouwen, waarmee we met perspectief en visie kunnen werken aan verbeteringen op de lange termijn.

Samenhang in uitvoering van instrumenten.

Op dit moment zijn de beëindigingsregelingen voor boeren (Lbv en Lbv+) opgesteld. Verplaatsings-, en innovatieregelingen zijn in de maak. Ondertussen worden bedrijfsmanagementmaatregelen toegepast en gemonitord op effect en wordt geëxperimenteerd met (het toepassen van) nieuwe technieken. Zo zijn veel agrariërs op hun bedrijf aan de slag met emissiereductiemaatregelen,

ook als het gaat om stikstof. Er is nog geen duidelijkheid over het beleid met betrekking tot dergelijke maatregelen.

Dit heeft tot gevolg dat boeren nog geen compleet beeld hebben van toekomstige regelingen en beleid. Dit leidt tot zorgen of boeren ervaren dat ze een goede afweging en keuze kunnen maken voor de toekomst. Een risico is dat partijen afwachten en de gewenste beweging op zich laat wachten. Aandachtspunt hierbij is dat de openstellingstermijn van de beëindigingsregeling voldoende ruim is zodat boeren een goede afweging kunnen maken en gemeenten tijd hebben voor ruimtelijke afwegingen.

We weten dat, om de natuur- en andere doelstellingen te halen, een combinatie van al deze maatregelen nodig is (beëindiging, managementmaatregelen en innovatie). Inzet op één of enkele onderdelen hiervan zal onvoldoende blijken en dat kunnen we ons niet permitteren. Niet vanwege de staat van de natuur en de watersystemen, niet vanwege de onzekerheid die dat voor boeren en bedrijven met zich meebrengt en niet vanwege de impact op andere noodzakelijke ontwikkelingen zoals woningbouw en mobiliteit.

Versterken van vertrouwen tussen overheid en sector

Voor samenwerking in afhankelijkheid is vertrouwen cruciaal. Het vertrouwen tussen overheid en praktijk is de afgelopen jaren helaas flink gedaald. We zetten ons continu in om dat vertrouwen te herstellen en te vergroten, voeren goede gesprekken met de sector en werken aan mogelijkheden om samen stappen te zetten. Een van de routes waarop we inzetten is het realiseren van een uitgebreid meetnetwerk van luchtkwaliteit in combinatie met een bedrijvenmeetnetwerk (sensing). Wij zijn van mening dat een beter gezamenlijk inzicht in emissies, luchtkwaliteit en deposities en de relaties daartussen op de schaal van de regio enorm kan bijdragen aan herstel van vertrouwen. Dat geldt nog meer als het lukt om beide meetnetwerken te benutten om op bedrijfsniveau op doelen te kunnen sturen in plaats van op middelen. Daarmee kan immers vakmanschap en ondernemerschap ruimte krijgen (via realtime dashboardfuncties) en beloond worden, terwijl het een monitorings- en controlemechanisme geeft aan de overheid. We werken hiervoor samen met het RIVM, kennisinstellingen en andere meetpilots. We denken dat met de sector een regionaal “Ondernemend ecosysteem” inrichten ook kan bijdragen aan herstel van vertrouwen. Een nieuw institutioneel instrument om goede ideeën, betrokken stakeholders, kennis, hulpbronnen, technologie en nieuwe oplossingen bij elkaar te brengen voor de verduurzaming van het gebied. Hiermee bouwen we voort op de lessen die zijn geleerd van de aanpak reductie antibioticagebruik. Wellicht kan dit op termijn landelijk worden opgeschaald.

Sociale en economische impact goed in beeld brengen

De beëindigingsregelingen voor boeren heeft betrekking op een groot deel van de agrarische bedrijven in Regio Foodvalley. Dit gaat om veel gezinnen en gemeenschappen en de regelingen hebben dus een grote sociale en maatschappelijke impact. Ook kunnen de regelingen, afhankelijk van de daadwerkelijke deelname, grote economische impact hebben op een specifiek deel van de agrifoodketen en doorwerken naar de toeleverende innovatieve (maak)industrie. Ook is het nog de vraag wat de invloed is op de ruimte voor ondernemerschap in het landelijk gebied. Juist de onbekendheid van effecten in combinatie met de verwachte omvang van de maatregelen zorgt voor onzekerheid. Dit vraagt om een sociaaleconomische impactanalyse voor Regio Foodvalley. Door hierop samen te werken kunnen met de kennis van de lokale situatie zoveel mogelijk kansen worden benut en ongewenste ontwikkelingen worden tegengaan.

Regie op vrijkomende gronden is noodzakelijk

De landbouwtransitie leidt tot het beëindigen van boerenbedrijven, de ontwikkeling van nieuwe bedrijvigheid en de behoefte aan grond voor extensivering. Regie op vrijkomende gronden is essentieel voor de verdere ontwikkeling van het landelijk gebied en de keuzes die daarin kunnen worden gemaakt. De nationale grondbank in oprichting kan hier ondersteuning in

bieden. Daarnaast zal naar andere manieren gezocht worden om als overheid regie te kunnen nemen op vrijgekomen grond. Bijvoorbeeld door het faciliteren van een (regionaal / provinciaal / gezamenlijk) grondfonds.

Samenvattend: wat is hiervoor nodig

Langjarige gezamenlijke aanpak vanuit een gedeeld perspectief

Het is cruciaal dat er naast en binnen de opgaven vanuit het NPLC en NOVEX vanuit regionale identiteit en regionale behoeften wordt gekeken naar ons landelijk gebied. De specifieke situatie met landelijk gezien veruit de grootste opgave, maakt dat noodzakelijk. Dat betekent: samenwerking als één overheid. Deze samenwerking vraagt om een gedeeld perspectief en handelingskader. Onderdelen hiervan zijn:

- Op welke plekken is er lange termijnperspectief voor welke vormen van landbouw en onder welke condities? Hoe kunnen we innovatie gebruiken voor nieuwe economische dragers voor het landelijk gebied en daarmee voor verbreding van perspectief?
- Hoe en waar maken we de afweging tussen de opgaven voor natuur, water, klimaat en toekomstbestendige landbouw?
- Waar en hoe gaan we gebiedsprocessen inzetten?
- Hoe bundelen en delen we kennis tussen sector en overheid?
- Hoe zetten we bestaand en/of te ontwikkelen grondinstrumentarium in?
- Hoe kunnen we stappen zetten om ruimte te geven aan doelsturing (stoffenbalans) in plaats van middelvoorschriften?
- Hoe kunnen we managementmaatregelen valideren en toepassen en stappen zetten voor toepassing in het ruimtelijk en milieu instrumentarium?

No regret-maatregelen op korte termijn

De politiek-bestuurlijke dynamiek is hoog en beleidsontwikkeling door overheden is nog in volle gang. Ongeacht nog te maken beleidskeuzen door overheden zijn de volgende zaken noodzakelijk om op korte termijn in gang te zetten:

- Rijk en provincie zetten zich in om het via langjarige overeenkomsten mogelijk te maken dat natuurinclusieve agrarische een kostendekkende beloning ontvangen voor landschaps- en biodiversiteitsbeheer.
- De sociaaleconomische impact van de transitie in Regio Foodvalley brengen we gezamenlijk in beeld, we verkennen kansen voor nieuwe economische handelingsperspectieven en handelen naar de uitkomsten daarvan.
- Als een van de stappen in de ontwikkeling richting doelsturing zetten we ons ervoor in dat de financiering van het meetnetwerk Regio Foodvalley (zowel voor luchtkwaliteit als op bedrijfsniveau en depositie) voor de komende jaren doorgezet wordt. Dit meetnetwerk geeft door te meten en te monitoren belangrijk inzicht in de effectiviteit van managementmaatregelen op stikstof, op andere emissies, op waterkwaliteit en energieverbruik.

4.3 Perspectief op leefbare dorpen en steden

Onze ambitie realiseren van een schaa sprong in verstedelijking in balans

De Regio Foodvalley groeit, niet in oppervlakte maar wel in inwoneraantallen, aantal woningen, economie, mobiliteitsbewegingen. Dit stelt ons voor uitdagingen. Meer inwoners vraagt niet alleen om meer woningen maar ook om het realiseren van een voorzieningenniveau dat hierbij hoort. We willen een groei realiseren die in balans is. Een groei die leidt tot brede welvaart. Dit betekent gelijktijdig inzetten op woningbouw, investeren in economie, bereikbaarheid, een aantrekkelijke, groene en gezonde leefomgeving en voldoende voorzieningen voor cultuur, recreatie, toerisme, scholing, zorg et cetera.

We realiseren ons dat we deze schaa sprong in verstedelijking alleen kunnen realiseren als we slim gebruik maken van de beschikbare ruimte in ons gebied en functies zoveel mogelijk combineren. We streven zo veel mogelijk naar verdichting en het bouwen op plekken waar al voorzieningen zijn en die goed bereikbaar zijn. We starten altijd vanuit de kenmerken van een gebied en gebruiken dat als basis voor ontwikkeling, we behouden cultuurwaarden en versterken natuurwaarden.

De opgaven voor leefbare dorpen en steden

40.000 woningen bouwen en ontwikkelen in balans

In de Verstedelijkingsstrategie is vastgelegd tot 2040 40.000 woningen te bouwen. Maart 2023 is de Woondeal 2022-2030 Regio Foodvalley getekend met het Rijk. Hierin staan randvoorwaarden en concrete afspraken over 25.000 te bouwen woningen, programmering en betaalbaarheid in de periode 2022-2030. Belangrijk onderdeel is de inzet op een gedifferentieerde woningmix met een variëteit aan prijssegmenten voor inclusieve wijken. We streven naar 2/3 betaalbare woningbouw, zowel huur als koop, inclusief 30% sociale woningbouw en woningen voor bijzondere doelgroepen. En de focus op de 22 grotere sleutelprojecten. Binnen dit alles een substantiële bijdrage van woningcorporaties in lijn met de Nationale Prestatieafspraken tussen het Rijk, de VNG, Aedes en de Woonbond. Voor nieuwe woningbouwplannen (plannen waarvan de ruimtelijke procedure op het moment van het sluiten van deze Woondeal nog moet starten) streven we naar een verdeling van, minimaal 56% betaalbaar, inclusief 28% sociale huur. De gedeelde ambitie is het toevoegen van 2/3e betaalbaar in iedere gemeente. Dit is een inspanningsverplichting. Voordat er wordt gebouwd, zijn vaak andere voorwaarden belangrijk, zoals ontsluiting/bereikbaarheid, stikstof en groen-blauwe ontwikkelingen. Nieuwe woningbouw voldoet aan de eisen voor duurzaamheid: isolatie, een aardgasvrije warmtevoorziening, energieneutraal of energieplus (dan hoeft er niet nog meer via zonnepanelen e/o windmolens worden opgewekt), biobased bouwmaterialen en/of hergebruikte bouwmaterialen. De afspraken uit de Woondeal zijn niet vrijblijvend.

Bij deze toenemende verstedelijkingsdruk gaat inbreiding boven uitbreiding, wat ook geldt voor de werklocaties en bedrijventerreinen. We zien dit als kans voor sterke steden door bijvoorbeeld hoogbouw toe te staan in centrumlocaties. Dat sluit aan op de sterk groeiende vraag hiernaar van ouderen, alleenstaanden en stellen zonder kinderen; centrumgebieden met veel voorzieningen en een goede multimodale bereikbaarheid. Maar inbreiding stimuleert ook de vitaliteit in kleinere kernen en biedt kansen om een aantrekkelijke groene leefomgeving te maken. Daarbij houden we meteen rekening met onder andere de energietransitie (onder andere energieneutrale en energieleverende woningen) en klimaatadaptatie (onder andere op een groene manier verstedelijken). We zien

dat door de duurzaamheidsopgave er behoefte is aan zwaardere aansluitingen op de energie-infrastructuur. Dit wringt met de toenemende netcongestie. In paragraaf 4.4.1 wordt dit schuulpunt verder uitgediept.

Voorzieningen passend bij de schaalsprong

Vanwege de groei van de regio is een schaalsprong naar meer stedelijke voorzieningen nodig. We constateren dat het grootstedelijke voorzieningen in de regio nu al kwalitatief en kwantitatief relatief beperkt zijn gezien het aantal inwoners, door de schaalsprong dreigt deze onbalans toe te nemen. In de grote steden moeten we investeren in grootstedelijke voorzieningen passend bij de huidige en toekomstige schaal van Regio Foodvalley. Er bestaan verschillen tussen de verschillende dorpen en steden in voorzieningenniveaus. Dat hoeft geen probleem te zijn en kan zelfs een onderscheidende kwaliteit zijn. Samenwerking biedt kansen voor een goed en onderscheidend aanbod aan alle inwoners van Regio Foodvalley. Daarom hebben de gemeenten in Regio Foodvalley bijvoorbeeld ten behoeve van herstel na de coronacrisis een regioplan opgesteld voor een toekomstbestendige culturele infrastructuur. Alle culturele instellingen werken samen aan een regionaal netwerk voor talentontwikkeling en innovatie van de cultuureducatie. Dit laatste gebeurt o.a. op het gebied van technologische innovatie; AR, VR, gaming en vernieuwend aanbod in de erfgoedsector. Daarnaast versterkt de samenwerking de regionale zichtbaarheid van cultureel aanbod en kennisdeling tussen culturele aanbieders.

2.000 hectare multifunctioneel groen gebied realiseren

In de Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley is afgesproken 5.000 hectare multifunctioneel uitloopegebied te realiseren. Naar rato van de woningbouwopgave komt dit neer op 2.000 hectare voor Regio Foodvalley. Dit is niet per definitie 'nieuw' groen landschap, maar kan ook het beter recreatief ontsluiten van bestaand buitengebied zijn, waardoor het beleefbaar wordt. De term 'uitloopegebied' omschrijft dit vanuit verstedelijkingsperspectief. Vanuit natuur, landschap, water en agrarisch perspectief kan je ook spreken over multifunctioneel inloopegebied. Deze gebieden bieden ruimte aan het groenblauwe raamwerk (we streven naar 10% groenblauwe dooradering). Dit groenblauwe raamwerk zorgt voor verbinding tussen natuurgebieden (binnen- en buitenstedelijk), draagt bij aan biodiversiteit en de opgaven rondom robuust watersysteem onder meer door het bieden van ruimte voor waterbuffering

Recreatie en toerisme bieden kansen om de regio op allerlei manieren te versterken. Er zijn kansen en multifunctioneel ruimtegebruik voor en met (duurzame) mobiliteit, cultuur en erfgoed, sport, leefbaarheid, (circulaire) economie, landbouwtransitie, natuur, water, landschap en de identiteit van de regio. Maar recreatie en toerisme drukken ook op de natuur en vanwege het groeiende aantal inwoners en toerisme is steeds meer ruimte nodig voor recreatie en bijbehorende voorzieningen.

Behouden en stimuleren van vitaliteit in dorpen en steden

Een onderdeel van de identiteit van Regio Foodvalley is dat er veel dorpen en gemeenschappen zijn waarbinnen mensen nauw in contact staan met elkaar. Uit onderzoek blijkt dat mensen die in contact staan met anderen over het algemeen gelukkiger zijn. Bij het ontwerpen van nieuwe buurten en wijken, maar ook in bestaande buurten en wijken, kunnen we hier als overheden invloed op uitoefenen door rekening te houden met ruimte voor ontmoetingen, sport en bewegen en cultuurbeleving. Zowel binnen als buiten.

In een aantal dorpen staat de kwaliteit van voorzieningen onder druk, onder meer als gevolg van het aantal (benodigde) gebruikers. Dit zie je terug in het voortbestaan van winkels, het dorpshuis, de sportvoorzieningen en het culturele aanbod. De bereikbaarheid van dit soort voorzieningen in een ander dorp of stedelijk gebied speelt daarbij ook een rol. Dit heeft invloed op het welbevinden van inwoners, nu en in de toekomst. Provincie Gelderland wil samen met partners onderzoeken wat gedaan kan worden om een minimum aan voorzieningen te behouden. Dit vraagt een gedeeld beeld van wat dit minimum is. Dit antwoord wordt samen met wetenschappers en inwoners geformuleerd.

Kansen en schuimpunten

Risico op onbalans

In het verleden lag en nu ligt het tempo van woningbouw nog steeds hoger dan de groei van het mobiliteitssysteem, energienetwerk, voorzieningenniveau en recreatiemogelijkheden. Bepalen we het tempo van verstedelijking op basis van het traagst groeiende onderdeel? Of accepteren we dat het (tijdelijk) te vol wordt op wegen en het elektriciteitsnet (congestie) en er te veel recreatie is op de Veluwe?

Binnenstedelijke verdichting en onrendabele toppen

De inzet op 'meer stad' waarmee prioriteit wordt gelegd bij binnenstedelijke verdichting met voldoende ruimte voor klimaatadaptatie betekent dat de regiogemeenten voor complexe binnenstedelijke ontwikkelingen komen te staan. Binnenstedelijke ontwikkelingen zijn door de vele stakeholders vaak ingewikkeld en arbeids- en tijdsintensief. Binnenstedelijk verdichten vraagt bovendien aandacht voor verkeersontsluiting, parkeren en inzet op (H)OV. Investerings in rondwegen zijn nodig om het verkeer versneld te kunnen afwikkelen, binnensteden autoluwer te maken en de binnenstad daarmee veiliger te maken. Door het toevoegen van binnenstedelijke ontwikkelingen komt er extra druk op het parkeervraagstuk. Voor gemeenten betekent binnenstedelijk verdichten aanvullende investeringen die vaak niet in de exploitatie zijn terug te halen. Dergelijke onrendabele toppen vragen om concrete oplossingsrichtingen van partijen gezamenlijk.

Ontwikkelen normen voor gezonde verstedelijking

Door klimaatverandering krijgen bewoners in toenemende mate te maken met hittestress, die in de stedelijke omgeving versterkt wordt. Zwaardere hoosbuien én langdurigere droogte leveren ook steeds grotere risico's en overlast op voor inwoners en bedrijven. Niet in alle wijken en werklocaties is voldoende groen voor recreatie, sport, spel en natuur aanwezig. De sociaaleconomische tweedeling op het vlak van energiearmoede, hittestress en leefbaarheid groeit. Tegelijk zoeken we bij de bouw naar mogelijkheden om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van hernieuwbare energiebronnen, circulaire bouwmaterialen en fabrieksmatige manieren van bouw. Veel van de mogelijke maatregelen voor al deze opgaven versterken elkaar en kunnen effectief en efficiënt tegelijk worden uitgevoerd. Ook erkennen we de meerwaarde van een uniforme, gezamenlijke aanpak, om zo een gelijkwaardig speelveld te creëren en de administratieve last bij ontwikkelaars te beperken.

Daarom spreken we af dat gemeenten, waterschappen, provincie(s), Rijk en andere partners samen onderzoeken of we tot afspraken en/of normen kunnen komen voor een leefbare verstedelijking. Hiermee geven we in Regio Foodvalley invulling aan de afspraak uit de Verstedelijkingsstrategie om te komen tot een catalogus en normen voor gezonde verstedelijking. Dit doen we samen met de andere Gelderse regio's. Daarbij maken we gebruik van goede voorbeelden die al bestaan, zowel in Gelderland als daarbuiten. Ook betrekken we de 'maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving' van het Rijk. Hoe we vervolgens deze afspraken en normen vastleggen en wat de rol daarbij is van de verschillende partners is onderdeel van dit onderzoek. Provincie Gelderland heeft een trekkende rol bij dit onderzoek.

Multifunctionele inrichting vraagt om gebundelde financiering

De realisatie van bovenstaande opgaven zoals het toevoegen van 2.000 hectare uitloopgebied en versterken van groen en blauw in de bebouwde omgeving, vraagt om het goed benutten van koppelkansen en inzetten op functie-combinaties. Voor financiering van zowel de natuurherstel opgave als de recreatie opgaven zullen we verschillende financieringsbronnen moeten combineren. We onderzoeken de mogelijkheden om koppelingen aan te brengen in investeringen in het kader van nationale, provinciale, regionale en gemeentelijke programma's; zoals NPLG/VLGG/UPLG en het Deltaprogramma.

Wat is hiervoor nodig

Het perspectief van leefbare steden en dorpen kent in Regio Foodvalley met afspraken vanuit de Regionale Ruimtelijke Verkenning en de Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley al een stevig fundament. In beide 'bronnen' staan al veel afspraken en zijn al veel agenderende vraagstukken belegd. Daarmee geven we invulling en richting aan leefbare steden en dorpen.

Onderzoeksagenda verstedelijkingsstrategie uitvoeren

Vanuit de Verstedelijkingsstrategie is een onderzoeksagenda vastgelegd om tot 2030 concreet invulling te kunnen gaan geven aan bestaande activiteiten en nieuwe afspraken, maar vooral om samen richting te bepalen voor de periode 2030-2040. Realiteit is dat tot 2030 veel van de ruimtelijke ontwikkelingen al grotendeels vastliggen in bestaande plannen. Daar is nog maar (heel) beperkt op bij te sturen en gaan vraagstukken veelal over uitvoeringknelpunten. Maar achter die woningbouwaantallen liggen nog verschillende inhoudelijke vraagstukken, zoals stikstofruimte, netcongestie, voldoende maatregelen en middelen met betrekking tot bereikbaarheid, onrendabele toppen, enzovoort. Met uitvoering van de onderzoeksagenda brengen we per grote kern in beeld wat mogelijkheden en gewenste mate van verdichting zijn. Dat doen we ook voor de potentiële uitbreidingslocaties, zodat die onderling afgewogen kunnen worden en we sturing kunnen geven op de bestaande zoekrichtingen. Maar ook inbreiding in kleine(re) kernen wordt onderzocht en de aanpak van vrijkomende agrarische bebouwing wordt bekeken. Daarin ligt uiteraard een link met de landbouwtransitie.

We hebben afgesproken dat we de relatie tussen verstedelijkingskeuzes en assets/nutsverbindingen en de voorwaarden daarvoor onderzoeken.

Daarmee bedoelen we naast het energienet in ieder geval ook rioolwaterzuivering en drinkwatervoorziening.

Integrale analyse wonen en werken (agenderend)

In het Regionaal Programma Werklocaties (RPW) en de woondeals staat de verstedelijkingsopgave voor de kortere termijn beschreven. We willen meer inzicht krijgen in de risico's bij de realisatie van die opgaven, gezien vanuit het integraal programmeren. Voor de grote locaties, die al ruimtelijk aanvaardbaar zijn geacht, maken we daarom in een multi-sectorknelpuntenanalyse duidelijk:

- of er randvoorwaardelijke aanpassingen aan het mobiliteitsnetwerk zijn en zo ja, welke;
- of er ruimte is in het elektriciteitsnetwerk en onder welke voorwaarden;
- of er ruimte is voor drinkwater en afvalwater en onder welke voorwaarden;
- welke maatregelen nodig zijn om de locatie klimaatadaptief te maken, zowel in als nabij het project. We nemen de landelijke 'maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving' als vertrekpunt en we maken gebruik van de leidraad klimaatadaptief bouwen;
- wat de stikstof-effecten zijn, of die te verminderen, mitigeren of compenseren zijn en of die de vergunningverlening onzeker maken;
- financiering van onrendabele toppen, vooral bij binnenstedelijk verdichten;
- bedrijfsverplaatsingen en bundeling: alternatieve locaties voor bedrijven die moeten wijken voor woningbouw (ruimte en financieel).

4.4 Perspectief op ordenende netwerken energie, economie en mobiliteit

4.4.1 Energie opwekking en infrastructuur

Ambitie energieneutraal in 2050

Met de Regionale Energie Strategie (RES) hebben we afspraken gemaakt met als doel om in 2050 energieneutraal te zijn. Hiermee dragen we ook bij aan de doelen van het Nationale Programma RES. Om dit te bereiken zetten we in op het opwekken van duurzame energie (zon en wind) maar ook op andere maatregelen zoals, warmtenetten, waterstof en energiebesparing. Dit vraagt om het realiseren van een energie-infrastructuur die past bij de energietransitie en die de schaal-sprong kan accommoderen. Ook dragen de energiedoelen bij aan de klimaatdoelen van het Rijk en andere deelnemende overheden en partner van de RES.

Opgaven energie

Energietransitie

Regio Foodvalley wil uiterlijk in 2050 energieneutraal zijn. Hiervoor heeft de regio een energietransitieprogramma. De uitvoering van de in 2021 vastgestelde Regionale Energiestrategie (RES 1.0) is onderdeel van dit programma. In de RES 1.0 van Regio Foodvalley staat dat de regio 0,96 TWh duurzame energie wil kunnen opwekken in 2030, maar er is afgesproken dat het RES-bod 0,75 TWh bedraagt. In de Regionale Ruimtelijke Verkenning is geconstateerd dat na 2030 het opwekvermogen verder wordt vergroot, al ligt het doel nog niet geheel vast. Conform de Energievisie beweegt dit voor 2050 naar alle waarschijnlijkheid in de richting van de 2,5 TWh. Om de doelen uit de RES 1.0 die voor 2030 gelden, te halen, is uitgangspunt uit het klimaatakkoord om vergunningen voor wind- en zonne-energie vóór 1 januari 2025 te verlenen. De RES 1.0 draagt bij aan het doel voor 2050, maar heeft voor de periode na 2030 een strategie nodig voor hoe het uiteindelijke doel kan worden bereikt. We overwegen eventuele extra duurzame opwek op land, maar moeten dat ook gaan afwegen tegen innovatieve (toekomstige) technologieën. In Regio Foodvalley is eventueel potentie voor een geothermische warmtebron. Partijen onderzoeken de mogelijkheid hiervan. Naar de mogelijkheden en wenselijkheid voor ultradiepe geothermie en (de)centrale kernenergie moet nog onderzoek worden gedaan. Voor kernenergie geldt een lang ontwikkelingstraject en kan daarom niet tijdig bijdrage aan doelen voor 2030.

Omgaan met netcongestie tot 2030

Het elektriciteitsnet in de provincies Gelderland en Utrecht heeft op dit moment te weinig capaciteit voor vraag naar en aanbod van energie. Dit geldt ook in Regio Foodvalley, zowel voor het regionale netwerk (Liander en Stedin), als het nationale netwerk van Tennet. De vraag naar én de opwek van duurzame energie stijgt de komende jaren juist fors en blijft ook op lange termijn groeien. Er is meer energie nodig voor onder andere woningbouw, duurzame energieopwekking, mobiliteit, verduurzaming van bedrijven enzovoort. De aanpak Gelderse Energie-infrastructuur (GEIS) en voor de Utrechtse gemeenten regionale energie-infrastructuur (REIS) moet de provincies, netbeheerders en RES-regios helpen om meer inzicht te krijgen de knelpunten tussen ruimtelijke plannen en de beschikbare energie-infrastructuur. Vanuit dit inzicht wordt vastgesteld welke mogelijkheden er zijn om deze knelpunten op te lossen. Dat leggen we vast in het Provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (PMIEK). De aanpak van GEIS en REIS zien toe op de drie sporen van versnellen van bestaande uitbreidingsplannen, integraal programmeren & prioriteren én slimme oplossingen.

Vergroten capaciteit na 2030

Het voldoende uitbreiden van de netcapaciteit is ook na 2030 noodzakelijk om de schaa sprong en de energietransitie te accommoderen. In de RES hebben we plannen ontwikkeld voor de opwekking van duurzame energie tot 2030. Voor de periode daarna werken we aan een visie op het energiesysteem in 2040. We kijken hierbij naar de mogelijkheden en voor- en nadelen van verschillende energie- en warmtebronnen en dragers, zoals waterstof, geothermie en de daarvoor benodigde (boven)regionale distributienetwerken. De visie geeft inzicht op de aansluitbaarheid van ruimtelijke plannen uit de verstedelijkingsstrategie op onder andere het elektriciteitsnet. Met dit inzicht wordt duidelijker wat het handelsperspectief kan gaan worden op de eerder genoemde sporen van GEIS en REIS.

Kansen en schuulpunten energie

Energietransitie en netcongestie in relatie tot de te realiseren schaa sprong
Voor de termijn tot 2030, zorgt netcongestie voor uitdagingen om nieuwe woningen en werklocaties aan te sluiten op het elektriciteitsnetwerk. Ook de ontwikkeling van warmtenetten is nog onvoldoende om het gewenste verduurzamingstempo te realiseren. Als het gaat om zon en wind heeft deze regio een uitdaging om projecten tijdig te vergunnen. Naast netcongestie en de wespandief rondom de Veluwe spelen ook de nieuwe landelijke milieunormen voor de windturbines en de aangescherpte voorkeursvolgorde zonne-energie een rol.

We hebben op dit moment echter nog niet scherp wat er nog aan ontwikkelingen mogelijk is met de bestaande restcapaciteit van de onderstations en hoe zich dat verhoudt tot onze plannen tot 2030. Daarom gaan we een feitenonderzoek doen – de botsproeven – op het niveau van de individuele onderstations: wat is de ruimte, welke stations worden wanneer uitgebreid, wat zijn de plannen voor nieuwe woningen, werklocaties, enzovoort. Dan ontstaat inzicht in wanneer het waar en hoe erg gaat wringen. Wanneer we die feiten weten, gaan we lokale maatwerkoplossingen ontwerpen, financieringsafspraken maken, programmeren en uitvoeren.

Nieuwe verdienmodellen in het landelijk gebied

Energieopwekking en de vastlegging van CO₂ biedt kansen voor nieuwe verdienmodellen in het landelijk gebied.

Wat is hiervoor nodig

Uitvoeren RES 1.0

In de RES 1.0 zijn veel afspraken en plannen vastgelegd voor het realiseren van onze energie opgaven. We zitten nu in de fase van het uitvoeren van deze afspraken en plannen. Er wordt gewerkt aan een RES2.0 – een actualisatie en doorontwikkeling van de RES1.0 waarin afspraken en keuzes concreter worden gemaakt. Hierbij zijn de bestaande afspraken van de RES1.0 het uitgangspunt en wordt gekeken hoe om kan worden gegaan met uitvoeringsbelemmeringen. De planMER procedures van provincies geven bruikbaar inzicht voor de mogelijkheden rondom grote windmolens.

Onderzoek Energiesysteem van de toekomst (nieuwe afspraak)

Hoe ziet het energiesysteem van de toekomst eruit voor Regio Foodvalley in 2040? Deze schets willen we gezamenlijk (regio en beide provincies in samenwerking met de netbeheerders) opstellen. Perspectieven die daar een rol bij spelen zijn: techniek, integrale aanpak ruimtelijke kwaliteit, financiën, rolinvulling, sociale duurzaamheid/brede welvaart en digitalisering. Deze schets van het energiesysteem van de toekomst 2040 voor Regio Foodvalley gaat ons helpen bij het programmeren en, waar nodig, bij prioriteren, bijvoorbeeld als het gaat om de woningbouwprogrammering.

4.4.2 Economie

Ambitie een sterke en duurzame economische regio met voldoende werkgelegenheid

We willen in Regio Foodvalley zorgen voor voldoende arbeidsplaatsen, omdat de bevolking groeit en omdat we willen dat wonen en werken in de regio in balans zijn. Een balans tussen aanbod van en vraag naar werkgelegenheid binnen Regio Foodvalley betekent onder meer minder woon-werkverkeer over grote afstanden en is van belang voor een goede economische positie. We willen een regio zijn die economisch, ecologisch en sociaal verder tot bloei komt in de komende 20 jaar. Hiervoor zetten we in op een transitie naar een circulaire en klimaatneutrale economie.

Regio Foodvalley heeft een unieke positie ten aanzien van agrifood, voeding en gezondheid. De aanwezigheid van en de verbinding tussen centra van hoogwaardige wetenschappelijke en toegepaste kennis (Wageningen Universiteit & Research (WUR), Poultry Expertise Centre in Barneveld, Foodacademy Nijkerk en Aeres Hogeschool en Campus), innovatieve maak- en voedselproducerende industrie en een sterke en ondernemende primaire sector. Deze verbinding is uniek en biedt grote kansen om in te spelen op de uitdagingen die wereldwijd spelen: onder andere op het gebied van duurzame voedselproductie, eiwittransitie en klimaatbestendigheid.

De verschillende transitie op het gebied van energie, landbouw en grondstoffen dwingen ons meer dan voorheen om na te denken over de toekomst van de economie en onze samenwerking te intensiveren. Om een economisch krachtige regio te blijven hebben we een sterk profiel nodig en de instrumenten om daarop te sturen. Wat ontbreekt is een gedeeld economisch perspectief.

Opgaven economie

Gedeeld economisch perspectief

We hebben behoefte aan een gedeeld economisch perspectief voor de periode tot 2040, waarin de vraag wordt beantwoord hoe de economie zich gaat ontwikkelen en hoe we daarop kunnen inspelen. Dit is aan de ene kant gericht op het in kaart brengen van de toekomstige ruimtebehoefte voor innovatieve en duurzame economische ontwikkelingen in de regio en aan de andere kant bedoeld om de basis te leggen voor een heldere en eenduidige economische verhaallijn. Het inspiratiedocument “Economie van de toekomst” biedt hiervoor goede handvatten.

De regio zet vooral in op groei van het kennis- en productieecosysteem rondvoedsel en de groene leefomgeving. Regio Foodvalley is een topregio voor de transitie van de voedselindustrie. Het voedselcluster is nu al de belangrijkste specialisatie van de regio en is gestoeld op een toonaangevende kennis- en onderwijsinstellingen en op een grote diversiteit van bedrijven in de voedingssector zoals producerende industrie, groothandel, gespecialiseerde zakelijke dienstverlening en een grote primaire sector. Het versterken van innovatieve ecosystemen van kennisinstellingen en bedrijven rondom onder andere Wageningen Universiteit & Research (WUR), Poultry Expertise Centre in Barneveld, Foodacademy Nijkerk en Aeres Hogeschool en Campus biedt kansen om toonaangevend te zijn voedselindustrie en landbouw van de toekomst. We hebben de ambitie om de nationale proeftuin te zijn voor de transitie naar een circulaire voedselvoorziening; belangrijke thema's hierbij zijn de eiwittransitie, korte ketens en natuurinclusieve landbouw.

Voldoende ruimte voor toekomstbestendige werklocaties

Voor voldoende werkgelegenheid in de regio is voldoende ruimte voor werklocaties (bedrijventerreinen, kantoren, woon-werkmilieus) nodig. Dit realiseren we door bestaande werklocaties optimaal te benutten (verdichten en verduurzamen) en

waar nodig nieuwe werklocaties te realiseren. We richten ons hierbij op bedrijven die passen bij Regio Foodvalley en onze doelen voor een circulaire economie. We hebben de ambitie om de nationale proeftuin te zijn voor de transitie naar een circulaire voedselvoorziening; belangrijke thema's hierbij zijn de eiwittransitie, korte ketens en natuurinclusieve landbouw. Ook voor deze bedrijven moeten we ruimte beschikbaar stellen. Met de vaststelling van het huidige Regionaal Programma Werklocaties krijgen de regionale afspraken een meer kwalitatief karakter, zoals de uitgiftestrategie waarin we afspraken maken over locatiekeuze en duurzaamheidsambities.

Kansen en schuulpunten economie

Bestaande bedrijventerreinen zijn nodig voor andere functies.

In meerdere stedelijke kernen liggen bijvoorbeeld fabriekslocaties die geschikt kunnen zijn om te transformeren tot woonlocaties. Een sprekend voorbeeld zijn veevoederfabrieken, van oudsher centraal gelegen in diverse kernen in Regio Foodvalley, maar gezien de centrumligging interessant voor woningbouw. Regionale clustering van bijvoorbeeld veevoederfabrieken kan mogelijk een oplossing bieden. Dit kan soms zorgen voor kansen voor verduurzaming en innovatie binnen sectoren en leiden tot het creëren ruimte voor nieuwe woon-/werkgebieden op locaties van waaruit geclusterd wordt.

Onvoldoende plancapaciteit voor bedrijventerreinen

Duidelijk is dat de behoefte aan nieuwe bedrijventerreinen groot is. Ook is duidelijk dat er nog onvoldoende harde en zachte plancapaciteit is om in deze behoefte te voorzien. Dit betekent een zoekopgave. Om met deze schaarse ruimte groei van specifieke sectoren mogelijk te maken, zijn keuzes nodig en moeten slimme combinaties worden gezocht.

Regio Foodvalley zet vooral in op groei van het kennisecosysteem rond food. Standpunt van de regio is dat er geen nieuwe ruimte vrijgemaakt wordt voor XL- en XXL-distributie, omdat deze grote bouwvolumes onder andere een verregaande impact hebben op de landschappelijke kwaliteit en dat XXL distributie bovendien niet direct aansluit op het agrifood-profiel. In het kader van het traject GRIP op grootschalige bedrijfsvestigingen werken Rijk en provincies samen aan het opstellen van een beleidslijn voor nieuwe grote ruimtevragers (> 5 ha). Deze moet nader in gaan op de onderwerpen regionale meerwaarde, clusteren, identificeren zoekgebieden, intensiveren bestaande terreinen in combinatie met meervoudig ruimtegebruik, landschappelijke inpassing en ruimtelijke kwaliteit. Het gaat daarbij om zowel logistiek als hoge milieu categorie bedrijvigheid. Regio Foodvalley kan daarbij, mede vanwege de ligging langs de A12 en A1 corridors, door de provincie niet op voorhand worden uitgesloten. Dit kan uiteindelijk spanning opleveren met het standpunt van Regio Foodvalley.

Uitvoeringskracht voor circulaire economie

Ruimte voor circulaire activiteiten is belangrijk, hierbij is ruimte voor hogere milieu categorieën (4.1 en hoger) nodig om bedrijven die hinder veroorzaken voor hun omgeving te kunnen huisvesten of verplaatsen. Omdat de ruimte beperkt is, is selectiviteit in type bedrijf (gelieerd aan topsectoren) noodzakelijk.

Ook bedrijven die een bijdrage leveren aan de realisatie van duurzame en circulaire woningen en de energietransitie zien we graag in de regio zich vestigen. We streven naar het sluiten van ketens. We hebben nog onvoldoende duidelijk beeld van ambities, kansen en consequenties met betrekking tot de circulaire economie. De komende periode werken we een gedeelde visie en ambitie uit. We verwachten dat om deze ambities te kunnen realiseren, we uitvoeringskracht en passend instrumentarium moeten ontwikkelen.

Waterverbruik industrie kan natuurherstel tegenwerken

Voor grondwater ligt er een belangrijke herstelopgave. In zowel kwantitatief als kwalitatief opzicht staat het (grondwater)systeem onder grote druk. Het verbruik van grondwater door industrie heeft effect op de hoeveelheid en kwaliteit van het

grondwater. Klimaatverandering vraagt om een robuust herstel om verdroging, het verlies van natuurwaarden en omgevingskwaliteit tegen te gaan en drinkwatervoorziening duurzaam veilig te stellen. We moeten het industrieel verbruik conform provinciaal en nationaal beleid afstemmen op een robuust functionerend grondwatersysteem. We onderzoeken of en waar (grond)water verbruikende industrie zonder kwantitatieve en kwalitatieve effecten op natuurwaarden mogelijk is. Het sturen op waterverbruik door bedrijven en de locaties waar (hoogwaardig) waterverbruikende economie wel en niet mogelijk is, vraagt dat de kaders uit natuurherstelbeleid locatie specifiek vertaald worden. De schaa sprong maakt het nog belangrijker om waterbewust te ontwikkelen, leven en werken. Ook van inwoners vragen we dat het waterverbruik wordt verminderd. Dit betekent dus ook dat we een besparingsdoelstelling hebben voor (nieuwbouw)woningen.

Onzekere impact van klimaatmaatregelen

In het Gelders klimaatplan zijn een aantal onderwerpen beschreven die impact hebben op de economische ontwikkeling en tevens ruimte vragen. Deze onderwerpen zijn nog niet concreet uitgewerkt en de impact voor Regio Foodvalley is nog niet duidelijk.

- (ultradiepe) geothermie als energiebron voor gebouwde omgeving: de kans op ultradiepe geothermie is onzeker maar niet onmogelijk en vraagt om verder onderzoek
- clean energy hubs voor wegtransport en binnenvaart: nog niet specifiek voor Regio Foodvalley
- afvangen en vastleggen van CO₂ om de CO₂-uitstoot van de industrie te beperken, wat (ondergronds) gevolgen kan hebben. De mogelijkheden in de regio hiervoor zijn nog niet bekend, maar het is in de toekomst een mogelijke maatregel
- CO₂ vastleggen door aanplant van nieuwe bomen of CO₂ vastleggen in de bodem: hoe en waar dit in de regio kan, is nog onbekend. Daarbij is er directe relatie met het sturende principe 'bodem en water sturend' en de opgaven rond natuur en landbouw.

Wat is hiervoor nodig

Om onze ambities op gebied van economie te realiseren, hebben we de volgende acties geagendeerd:

- We werken de programmering uit voor de duurzame, economische ontwikkeling. Dit doen we op basis van het onderzoek naar het toekomstperspectief voor de regionale economische ontwikkeling van Foodvalley en een vergelijkbaar onderzoek vanuit de Groene Metropoolregio voor het BO MIRT van november 2023. We betrekken daarbij het 'Programma Werklocaties' van het ministerie van Economische Zaken. Provincie Gelderland maakt nieuwe behoefteprognoses en een inschatting van de benodigde ruimte voor bedrijventerreinen tot en met 2030 met een doorkijk naar 2040. Gecombineerd met de eerdergenoemde onderzoeken die we samen uitvoeren (zoals het toekomstperspectief) kan dit leiden tot aanpassingen in het Regionaal Programma Werklocaties (RPW) voor Foodvalley.
- We onderzoeken welke instrumenten, regelingen en inzet nodig zijn om de economische afspraken waar te maken. Hierbij betrekken we het topsectorenbeleid en greendeals en we bekijken of er experimenten of fieldlabs nodig zijn om de economie van de toekomst (circulair, duurzaam, innovatief) te versnellen.
- We onderzoeken de mogelijkheden om een aantal bedrijven in hogere milieucategorieën te verplaatsen en/of te bundelen om daarmee een innovatie- en verduurzamingsslag te maken en potentiële woningbouwlocaties vrij te spelen.
- We maken een circulaire strategie om de circulaire topregio te worden en bieden ruimte voor mkb en topsectoren. Daarbij gebruiken we prognoses tot 2030 met een doorkijk tot 2040. Als onderdeel daarvan maken we een regionale circulaire strategie die inzicht geeft in de logistiek van stof-stromen in de

toekomst. Die hebben we nodig om een goede afweging te kunnen maken voor geschikte locaties voor logistiek en recycling.

- We gebruiken de regionaal aanwezige kennis, kunde en innovatiekracht om maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

4.4.3 Mobiliteit

Ambitie goede bereikbaarheid met duurzame mobiliteit

De groei in aantal woningen en werkgelegenheid mag niet leiden tot een verstopping van onze regio. Woningen en werklocaties moeten bereikbaar zijn. Nieuwe woningen en werklocaties komen zoveel mogelijk op locaties die goed ontsloten zijn met (hoogwaardig) openbaar vervoer en/of die verbonden zijn met nabijgelegen regionale of snelfietspaden. We benutten eerst de bestaande capaciteit en stimuleren knooppuntvorming. Bij de keuze voor woon- en werklocaties elders houden we ook rekening met de ontsluiting door (duurzame) mobiliteit.

Opgaven mobiliteit

Schaalsprong en verduurzaming mobiliteitsnetwerk

Doen we niets, dan is de regio straks heel slecht bereikbaar door de groei van het aantal woningen en de autonome groei van het verkeer. Dat blijkt ook uit de mobiliteitsanalyse die ten grondslag ligt aan de Verstedelijkingsstrategie en die in opdracht van het Rijk, provincies Gelderland en Utrecht en de beide regio's is uitgevoerd. Om de groei van het aantal verplaatsingen aan te kunnen, is op vele fronten een schaa sprong nodig voor ov, fiets en in sommige gevallen voor weg. Zowel op de (inter)nationale verbindingen zoals A1, A12, A28, en A30, en de knooppunten Hoevelaken en A1/A30 als op het regionale en interstedelijke netwerk in Regio Foodvalley zoals N224, N233 en N781/Mansholtlaan zien we dat de maximale capaciteit bereikt dreigt te worden.

Ook zijn er investeringen nodig in met name het versterken van capaciteit én kwaliteit van (bestaand) openbaar vervoer, fietsnetwerk, hubs en het weggennetwerk, maar ook flankerend beleid van gemeentelijke overheden. Zo moet de frequentie van het ov op stedelijke corridors worden vergroot, bijvoorbeeld tussen de WERV-gemeenten (Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal) in het zuiden van Regio Foodvalley en moeten we samen met provincies, gemeenten en Rijk meer inzetten op goede fietsverbindingen en snelfietsroutes. Daarbij moeten we kijken naar de exploitatiekosten van het ov, want dat is een grote uitdaging gezien de huidige tekorten voor het ov.

In het Ontwikkelbeeld Regio Amersfoort zijn Nijkerk en Barneveld als 'regiopoort' aangeduid, waar mogelijkheden zijn voor binnenstedelijke verdichting nabij hoogwaardig openbaar vervoer richting Utrecht of Amersfoort. Veenendaal (Veenendaal Centrum en Veenendaal-De Klomp) en Rhenen (De Meent) hebben niet de benaming Regiopoort, maar zijn feitelijk wel zo te beschouwen.

Stimuleren van slim en schoon reizen

We zetten in op aanvullende mobiliteitsmaatregelen om het mobiliteitsgedrag te beïnvloeden, zoals parkeerbeleid, aanpassen snelheid en verminderen rijstroken, (stadsrand)hubs, deelmobiliteit, fietsvoorzieningen (parkeren) en stimuleren van lopen en fietsen op korte afstanden. Zo belasten we het weggennet minder en verminderen we het relatieve ruimtebeslag van ons mobiliteitsgedrag (bijvoorbeeld minder geparkeerde auto's). En op die manier werken we ook aan de klimaatopgave.

Mogelijk aanvullende mobiliteitsopgaven vanuit ontwikkelingen bij defensie
Op dit moment ontwikkelt het Ministerie van Defensie een nationaal programma onder de naam 'Ruimte voor defensie'. De ontwikkelingen van defensie zal Regio Foodvalley raken, al is op dit moment niet duidelijk hoe en waar. Zo is er

bijvoorbeeld sprake van een nieuwe kazerne in Zeewolde, die plek moet bieden aan zo'n 7.000 militairen en 1.300 opleidingsplaatsen. Een dergelijke ontwikkeling zorgt voor mobiliteitstoename op weg en spoor en heeft gevolgen voor wonen en werken over provinciegrenzen heen. De ontwikkeling van defensie zal ook impact hebben op de vele bestaande locaties van defensie, onder andere in Harskamp, Stroe en Ede. Hoewel de ontwikkelingen en de impact daarvan nog niet duidelijk zijn, is het wel nodig om deze ontwikkelingen in samenhang met de bestaande opgaven te zien.

Kansen en schuulpunten mobiliteit

Onduidelijkheid over haalbaarheid mobiliteitsmaatregelen

In het kader van de Verstedelijkingsstrategie hebben Rijk en regio's voor de grootschalige NOVEX-woningbouwlocaties en woningbouwlocaties in diverse gemeenten mobiliteitspakketten ontwikkeld en bekostigd. Daarnaast hebben we een onderzoek gedaan om in beeld te brengen welke aanvullende maatregelen nodig zijn om de verstedelijking te realiseren. Over deze maatregelen hebben we nog geen afspraken en verschillen de beelden over wat van dit maatregelenpakket echt noodzakelijk is. Bovendien zijn er bij zowel Rijk als regio onvoldoende middelen beschikbaar om deze maatregelen te realiseren. En er zijn meer onzekerheden. Door stikstofproblematiek liggen meerdere projecten stil. In het gebied worden als gevolg hiervan de aanpak van knooppunt A1/A30 en knooppunt Hoevelaken op pauze gezet.

Deze onzekerheden en ontwikkelingen hebben effect op de bereikbaarheid van het gebied. Wat dit effect is, wat dit betekent voor de stedelijke ontwikkelingen en wat dit dus ook betekent voor de manier waarop we de verstedelijkingsafspraken tot uitvoering brengen, gaan we met een netwerkanalyse samen in beeld brengen. Van daaruit zoeken we naar wat nodig is om de verstedelijkingsafspraken op een goede manier uit te voeren, die recht doet aan de onzekerheden en (nieuwe) ontwikkelingen waar we mee te maken hebben.

Wat is hiervoor nodig

De Bereikbaarheidsagenda Regio Foodvalley geeft duidelijk aan wat hiervoor nodig is. In drie lijnen geeft deze agenda aan welke acties en maatregelen er nodig zijn als regio in 2030 slim, duurzaam en gezond bereikbaar te zijn. Dit ook in het licht van de opgaven die in dit regioarrangement beschreven zijn.

- Als het gaat om bovenregionale bereikbaarheid zijn hoogwaardige, goed functionerende multimodale corridors cruciaal voor een bereikbare, leefbare en economisch competitieve Foodvalley. Het gaat dan om de corridors A1, A12, A28 en A30, de zuidelijke ontsluiting via de Rijnbrug en de knooppunten van en stations op deze corridors.
- Als het gaat om regionale bereikbaarheid zijn fiets, openbaar vervoer en deel-mobiliteit naast autobereikbaarheid essentieel. Hiervoor zijn investeringen in fietsnetwerken, verbetering van voorzieningen voor (hoogwaardig) openbaar vervoer, multimodaal verkeersmanagement en de aanleg van o.a. rondwegen nodig.
- Duurzaam, slim en veilig vormt de derde lijn met maatregelen en acties. Met mobiliteitsmanagement versterken we het gebruik van OV en fiets, via onder meer afspraken met werkgevers en onderwijsinstellingen. In het kader van de regionale mobiliteitsprogramma's van Gelderland en Utrecht werken we aan verduurzaming van goederenvervoer, aan de ontwikkeling van laadinfrastructuur en aan regionale afstemming van parkeerbeleid.

Bij het BO MIRT 2022 maakten we een aantal afspraken over bereikbaarheidsinvesteringen, zoals voor het verbreden van de Rijnbrug, en een aantal maatregelen om woningbouwlocaties beter bereikbaar te maken. We gaan de uitvoering voorbereiden. Ook is onder andere afgesproken dat Rijk en regio een netwerkanalyse 2030-2040 uit gaan voeren om te bepalen welke aanvullende maatregelen nodig zijn. De gevolgen van het pauzeren van knooppunt A1/A30 en knooppunt Hoevelaken worden hierin mee genomen. De analyse gaat zowel over uitbreiding/aanpassing van infrastructuur voor auto, fiets en (H)OV. Denk aan

rondwegen, snelfietsverbindingen, stations, (H)OV verbindingen, en om maatregelen die noodzakelijk zijn voor de mobiliteitstransitie en verduurzaming van mobiliteit.

5. De regio in 2030 met doorkijk naar 2050

5.1 Nu aan de slag met het oog op 2040 / 2050

Tot 2030 zijn veel ruimtelijke keuzes al gemaakt en is de afweging met name gericht op het prioriteren tussen schaarse beschikbaarheid aan mensen en middelen om tot uitvoering te komen. En er zijn veel afhankelijkheden (netcongestie, stikstof, bereikbaarheid etc. etc.). Dat vraagt actief sturen en keuzes maken en eventueel herprioriteren.

Voor de periode 2030-2040 wordt de komende jaren een afweging gevraagd om de gecombineerde (ruimtelijke) plancapaciteit op orde te krijgen, zodat we in onze ambities niet vastlopen. Dit omdat complexe ruimtelijke procedures om die keuzes te effectueren veel (jaren) doorlooptijd met zich mee brengen voordat tot realisatie over kan worden gegaan. Daarbij kennen we de opgaven grotendeels. Mogelijk hebben zich in de tussentijd weer andere opgaven afgetekend die tot 2050 een afweging vragen hoe daar binnen Regio Foodvalley mee om te gaan.

Voor het realiseren van onze ambities moeten we tegelijkertijd op twee borden schaken:

- *Structurerende keuzes voor de lange termijn.* Zoals duidelijk blijkt uit de kansen en schuurpunten hebben de verschillende opgaven direct invloed op elkaar. Dit betekent dat keuzes voor de ene opgave niet losgezien en gemaakt kunnen worden van de andere opgaven. Daar komt bij dat niet voor alle opgaven al voldoende kennis en kaders zijn om goede afwegingen te kunnen maken. Onze opdracht is desalniettemin gezamenlijk, als 1 overheid integrale structurerende keuzes te maken. Keuzes die leidend zijn voor het vormgeven en gezamenlijk bouwen aan onze regio en waarin de drie sturende principes zoals in hoofdstuk 3 staan beschreven centraal staan. We werken hierbij met het principe 'comply or explain'. Dit betekent dat alleen bij zwaarwegende en goed onderbouwde redenen we hiervan afwijken.
- *Focus op uitvoering hier en nu.* We realiseren ons dat we nog niet alle integrale afwegingen kunnen maken, toch willen en moeten we door met het werken aan onze opgaven. We kunnen ons niet permitteren om de uitvoering van acties en maatregelen stil te leggen tot we over de volle breedte integrale afwegingen kunnen maken. Dit betekent dat we steeds kijken waar we al wel mee door kunnen gaan, zonder toekomstige keuzes in de weg te zitten. We denken hierbij vanuit de toekomst naar nu. We stellen ons de vraag wat onze ambities op de drie hoofdpogaven betekenen voor de keuzes die we nu maken. We willen bewaken dat keuzes die we nu maken, ontwikkelingen waar we nu prioriteit aan kunnen of moeten geven, onze ambities op een van de drie hoofdpogaven voor de toekomst blokkeren. Daarnaast willen we voorkomen dat alles stilvalt zolang niet op alle hoofdpogaven het beeld helder en concreet is. Dit vraagt aandacht van, afstemming met en commitment van alle betrokken partijen.

5.2 Integrale uitwerking in het gebiedsprogramma Foodvalley

Voor Regio Foodvalley werken regionale overheden (provincies, gemeenten (regio) en waterschap) aan een integraal gebiedsprogramma Foodvalley waarbinnen we de uitvoering van alle ruimtelijke samenhangende aanpakken bundelen. Dus aanpakken die in Foodvalley spelen vanuit dit regioarrangement, het RPLG, de RES, de Verstedelijkingsstrategie, NOVEX-ontwikkelperspectief en NOVEX-Uitvoeringsagenda en het Ruimtelijk Voorstel. Bij dit gebiedsprogramma Foodvalley zijn primair de regionale overheden betrokken, maar gezien de nationale opgaven die in de regio spelen en de samenwerking in het NOVEX-gebied Arnhem-Nijmegen-Foodvalley speelt het Rijk ook een belangrijke rol. Door de uitvoering bij elkaar te brengen in een gebiedsprogramma Foodvalley bundelen we de uitvoeringskracht en kunnen we integraal programmeren en bepalen welke (nieuwe) instrumenten in welk tempo nodig zijn en wie daarvoor het bevoegd gezag is. Uiteraard neemt dit de lokale afwegingsruimte niet weg. Het maakt het juist scherp(er) waarom bepaalde besluiten om iets wel of niet te doen op het betreffende schaalniveau worden genomen en hoe dat doorwerkt op andere schaalniveaus: van lokaal naar nationaal en omgekeerd. Want niet alles kan overal en tegelijk, dus keuzes maken en prioriteren in tijd en ruimte moet, maar daar hoort een uitlegbaar regionaal verhaal bij. Voor het op te stellen en uitvoeren van het gebiedsprogramma Foodvalley als uitvoering van dit regioarrangement is participatie – en daarmee commitment van niet-overheidspartners in het gebied – van groot belang. Zover zijn we op dit moment nog niet, maar dat gaat bij het opstellen en uitvoeren van het gebiedsprogramma Foodvalley zeker komen.

Binnen Regio Foodvalley liggen er uiteraard verschillende accenten, maar keuzes daarin werken wel integraal op elkaar door binnen de hele regio. In het noordelijke deel van Regio Foodvalley liggen verschillende (potentiële) gebiedsprocessen met een accent op de landbouwtransitie en natuurherstel zoals rond Kootwijkerbroek, GEUS en in de driehoek Wekerom, Otterlo, Harskamp. Maar er liggen ook grote(re) verstedelijkingsopgaven rond bijvoorbeeld Barneveld en Nijkerk. In het zuidelijke deel van Regio Foodvalley ligt het accent op de sterk toenemende verstedelijking rond Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal, maar daar ligt ook de gebiedsopgave voor het Binnenveld met landbouwtransitie en natuurherstel.

Juist het schakelen tussen de verschillende schaalniveaus en de onderlinge samenhang, maken de samenhangende opgaven voor Regio Foodvalley uniek. Een keuze in het ene gebiedsproces heeft direct gevolgen voor het andere en omdat we afwenteling willen voorkomen (brede welvaart), moeten we dergelijke grensoverschrijdende gevolgen van keuzes meewegen in de uiteindelijke maatregelen die we gaan uitvoeren.

De monitoring en mogelijke bijstelling van het gebiedsprogramma Foodvalley laten we aansluiten op (de uitwerking van) de NOVEX-uitvoeringsagenda. Zo ontstaat er ook op de uitvoering een logisch en congruent beeld op de verschillende schaalniveaus.

5.3 Hoe gaan we samenwerken om onze doelen te bereiken

We kunnen onze ambitie in Regio Foodvalley alleen realiseren door als 1 overheid grensontkennend samen te werken, keuzes te maken en realisatiekracht te bundelen. Bij realisatiekracht gaat het over mensen, middelen en (nieuwe) instrumenten. Dit moet gebeuren van preverkenning van de opgaven tot uiteindelijke uitvoering van maatregelen. In de uitvoering lopen we nu nog geregeld aan tegen benodigde middelen die vanuit verschillende thematische budgetten met eigen procedures vanuit de verschillende partners beschikbaar moeten worden gesteld. Daarmee kent de uitvoering van verschillende maatregelen rond één integrale opgave verschil in tempo en soms ontbreken ook (nog) middelen om bepaalde maatregelen uit te voeren. Dit is een verklaring voor het tempoverschil in de benodigde schaa sprongen in Regio Foodvalley, met disbalans en (tijdelijke) knelpunten tot gevolg. Om gebiedsprocessen vlotter en integraler te kunnen laten verlopen, gericht op het uiteindelijke regionale/integrale doel, is sterk behoefte aan een gebiedsprogramma Foodvalley met een ontschot gebiedsbudget. Dat gebiedsbudget zou uiteraard vanuit thematische budgetten gevuld kunnen worden.

De beschreven opgaven zijn enorm en hebben nationale impact. De regio is een passend schaalniveau om deze opgaven gezamenlijk aan te pakken. De logische consequentie daarvan is dat de regio zich verder professionaliseert. In het advies 'Klaar voor de volgende stap, eindadvies kwartiermakers regionale samenwerking' (mei 2023) wordt dit beschreven: de regio moet de volgende stap zetten "van afstemmen, naar samen maken en samen uitvoeren". Daar waar de samenwerking tussen gemeenten nu vooral gericht is op het afstemmen van de agenda, is de beweging die de gemeenten willen maken er één van samen (beleid) maken en samen (projecten en programma's) uitvoeren op regionale schaal. Dit vraagt van partijen om gelijkwaardig op te schalen en uit te gaan van het vergroten van de kwalitatieve en kwantitatieve inzet bij én de gemeenten én de regio om te anticiperen op de opgaven die op de regio af komen. Een groei vanuit de regionale samenwerking kan niet zonder een versterking van de lokale organisaties.

De grote opgaven van Regio Foodvalley betekenen ook iets voor de huidige manier van samenwerken tussen beide provincies. De vertaling van dit regioarrangement in het gebiedsprogramma Foodvalley maakt het nodig dat beide provincies het gesprek voeren samen met de regio over wat regio en provincies van elkaar verwachten, van elkaar nodig hebben en welke afspraken daarbij horen. Als instrument om dit gesprek te voeren zien we een integrerende tafel, waar we integraal, vanuit het gebied, kijken naar de samenhang in de grote opgaven die op ons pad komen. De integrerende tafel bestaat uit een bestuurlijk, een top-ambtelijk en een ruimtelijk-strategisch niveau van regio/gemeenten, provincies en waterschap. In deze structuur is het (gedelegeerd) bestuurlijk en ambtelijk opdrachtgever- en opdrachtnemerschap van het gebiedsprogramma belegd. Deze structuur verbetert dus de samenhang tussen alle grote ruimtelijke trajecten in Regio Foodvalley. Een integrerende tafel komt uiteraard niet in plaats van de formele rollen, taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de individuele deelnemers (Huis van Thorbecke), maar faciliteert het samenbindende en richtinggevend gesprek op de integrale afweging. Borging van die afweging, zowel kaderstellend als uitvoerend vindt plaats op de daartoe aangewezen formele tafels bij de verschillende partners.

Bijlage overzicht van uitgangspunten en ontwerpprincipes

In deze bijlage staat een overzicht van de uitgangspunten zoals vastgelegd in de Regionale Ruimtelijke Verkenning en de ontwerpprincipes zoals vastgelegd in de Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley. Deze uitgangspunten en ontwerpprincipes zijn een belangrijke bron voor dit regioarrangement.

Uitgangspunten Regionale Ruimtelijke Verkenning

- Regio Foodvalley wordt gekenschetst door woon- en werkmilieus die afwisselend stedelijk en dorps van karakter zijn, ingebed in een groene, agrarische omgeving met gevarieerde natuur en landschapstypen. De ruimtelijke uitdagingen die op de regio afkomen willen we benutten om deze identiteit te behouden en te versterken.
- Regio Foodvalley is een regio waar je wilt wonen, niet waar je woont omdat je elders geen (betaalbare) woning kan vinden. Daarom wordt ingezet op een breed scala aan kwalitatieve stedelijke én landschappelijke woonmilieus. Dit betekent ook dat wonen en werken met elkaar in balans moeten blijven.
- De Grebbelinie vormt als het ware de groen-blauwe ruggengraat van de natuurgebieden in Regio Foodvalley: zij verbindt Arnhem, het Binnenveld en De Blauwe Kamer met het rivierengebied, de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Deze gebieden hebben eigenstandige waarde maar vervullen ook essentiële functies als het gaat om onder andere biodiversiteit, klimaatverandering en recreatie en verdienen het om zoveel mogelijk beschermd, versterkt en verbonden te worden.
- Meer dan gemeentegrenzen zijn landschappelijke karakteristieken en bereikbaarheid leidend voor het plannen van woon- en werkmilieus.
- Food is een belangrijke identiteitsdrager voor de regio. De landbouwtransitie kan niet los gezien worden van andere ontwikkelingen in de regio, zoals verstedelijking. Transitie heeft als doel de landbouw te verduurzamen en vitaal te houden, maar wordt ook aangegrepen om ruimte te vinden voor natuur, wonen, werken, kennisontwikkeling en energie. Deze processen moeten elkaar helpen om sneller, tegen lagere kosten en meer in samenhang de gewenste doelen te bereiken.
- Landbouw-, woon-, klimaat- en energievraagstukken worden gezamenlijk en regionaal aangepakt om tot een aantrekkelijk en groen woonwerklandschap te komen.
- De bodem- en watercondities in de regio zijn - met het oog op klimaatverandering - van dusdanig belang, dat deze uitgangspunt vormen voor ruimtelijke ontwikkelingen en condities meegeven voor de invulling van deze ontwikkelingen.
- We stimuleren wisselwerking tussen de landbouwtransitie, energieopwekking, landelijk wonen en werken en natuur. We zullen scherper kijken welke vormen van landbouw waar in de regio op lange termijn ontwikkelingsmogelijkheden hebben. In lijn met de commissie-Remkes streven we naar een regionale zonering waarin voor verschillende vormen van landbouw een passende plek is. Het te ontwikkelen regionaal ruimtelijk-economisch perspectief voor de landbouw en het landelijk gebied (het Landbouwperspectief Regio Foodvalley) vormt hiervoor het kader.
- Natuurontwikkeling en klimaatadaptatie worden op regionaal niveau aangepakt. De natuur in Regio Foodvalley is van nationaal belang, en de regio heeft de unieke kans om deze gebieden te verbinden en op te waarderen. Dit vereist een planvorming en ondersteuning die over gemeente- en provinciegrenzen heen stijgt. Door een regionaal fonds op te zetten kunnen

- de kansen op het gebied van natuurontwikkeling aangegrepen worden.
- Het langetermijnbeleid voor hernieuwbare energie wordt integraal verkend met andere ruimtelijke ontwikkelingen. In de Regionale Energiestrategie is het RES-bod vastgelegd om 0,75 TWh opwekvermogen te realiseren in 2030. Na 2030 wordt het opwekvermogen vergroot, al ligt de ambitie hiervoor nog niet geheel vast – conform de Energievisie zal het naar waarschijnlijkheid rond de 2,5 TWh komen te liggen. Innovatie als het gaat om nieuwe vormen van opwek van duurzame energie (bijvoorbeeld uit mest) en CO₂-compensatie door extra groen zien we daarbij ook als mogelijkheid. De ruimtevraag van de energietransitie vormt integraal onderdeel van de verdere uitwerking van de regionale ruimtelijke verkenning.
 - Er wordt geen nieuwe ruimte vrijgemaakt voor XL- en XXL-distributie. Het corridorlandschap van Regio Foodvalley maakt de regio aantrekkelijk voor XL- en XXL-distributie. De grote volumes hebben echter een verregaande impact op de landschappelijke kwaliteit van de regio. Bovendien sluit dit niet direct aan op het agrifood-profiel van de regio. Er wonen wel veel mensen in de regio die actief zijn in de distributie. Daarom dienen er bovenregionaal afspraken gemaakt te worden met gebieden waar (nog) wel groei ruimte in de distributiesector zit, bijvoorbeeld Zeewolde. De regio zet vooral in op groei van het kennisecosysteem rond food, hiervoor kunnen mogelijk uitzonderingen gemaakt worden met betrekking tot grootschalige distributie. (let op: dit is een uitgangspunt van Regio Foodvalley dat op gespannen voet kan staan met de zoekgebieden die de provincie Gelderland in het kader van de landelijke GRIP-afspraken aan moet gaan wijzen voor geconcentreerde grootschalige bedrijvigheid binnen Gelderland).
 - Clustering van industrielocaties in relatie tot bereikbaarheid creëert ruimte voor nieuwe woon- en werkgebieden. In meerdere stedelijke kernen liggen fabrieks- en kantoorlocaties die zich goed lenen voor binnenstedelijke transformatie. De veranderingen die voor de industrie op stapel staan maken het mogelijk hierop in te spelen. Door deze herstructurering op regionaal niveau te coördineren ontstaan kansen in clustervorming en beter verbinden van clusters.
 - In Regio Foodvalley wordt voldaan aan de woningbehoefte. We voegen tot 2040 40.000 woningen toe om het woningtekort in te lopen, om de natuurlijke bevolkingsgroei te accommoderen en de migratie uit de Randstad op te vangen. In lijn met de Verstedelijkingsstrategie zien we dit als kans om sterke steden, vitale kernen en een aantrekkelijke groene leefomgeving te realiseren. Opgaven zoals energietransitie en klimaatadaptatie worden integraal meegenomen in nieuwe ontwikkelingen door bijvoorbeeld energieneutrale en energieleverende woningen en groen-blauwe openbare ruimte.
 - Waar mogelijk wordt binnenstedelijke ontwikkeling toegepast. Voor het realiseren van 40.000 woningen zijn er minder uitleglocaties nodig als we het uiterste doen om het grootste deel van de opgave binnenstedelijk te realiseren. In meerdere steden liggen nog volop kansen voor binnenstedelijke verdichting en transformatie. Verdichting kan worden bereikt door op centrumlocaties hoogbouw toe te staan die aansluit op de sterk groeiende vraag van ouderen, alleenstaanden en stellen zonder kinderen. Dat geldt zowel voor woningbouw als voor bedrijventerreinen. Voor nieuwe regionale uitleglocaties is goede ov-ontsluiting leidend.
 - Voor regionale voorzieningen (onder andere sport, recreatie, cultuur) worden op regionaal niveau afspraken gemaakt. De woonopgave gaat niet alleen over woningen, maar ook over het in stand houden van het voorzieningenniveau. Er bestaan verschillen tussen de verschillende dorpen en steden in voorzieningenniveaus; Veenendaal is bijvoorbeeld een belangrijk voorzieningencentrum voor de regio. Door voorzieningen als een topsportlocatie, recreatieplas, schaatsbaan of theater regionaal te beschouwen doen we dingen slimmer en goedkoper. Voor voorzieningen met een groter verzorgingsgebied wordt binnen de regio verkend wat de beste plek is.

Ontwerpprincipes Verstedelijkingsstrategie Arnhem-Nijmegen-Foodvalley

- We beschermen en versterken de kwaliteit van bestaande natuur en landschap. De nieuwe verstedelijking mag per saldo de belasting op kwetsbare Natura 2000-gebieden in de regio zowel in de aanleg- als gebruiksfase niet vergroten. Dat kan alleen door een meer groene en gezonde leefomgeving in onze steden en dorpen te realiseren en natuur- en uitloopgebieden toe te voegen.
- We kiezen voor een duurzame ruimtelijke ontwikkeling met zones van verstedelijking en een voorkeur voor inbreiding. Bij uitleglocaties hanteren we kwalitatieve principes waarbij de ondergrond een belangrijk leidend principe is.
- We beschouwen water en bodem als sturende principes bij onze ruimtelijke keuzes ten aanzien van verstedelijking om deze zo vorm te geven dat deze in staat is in de toekomst de gevolgen van klimaatverandering op te vangen.
- We realiseren en/of ontsluiten 5.000 hectare nieuwe recreatieve uitloopgebieden in Arnhem-Nijmegen-Foodvalley.
- Recreatieve gebieden, faciliteiten, natuur en hydrologische buffers zijn een integraal onderdeel van het ruimtelijk ontwerp van onze plannen.
- We ondersteunen een vitale, toekomstbestendige landbouwsector en we kijken gebiedsgericht naar wat er nodig is om agrarische ondernemers een toekomstperspectief te bieden, ook rekening houdend met de ruimtebehoefte van andere functies. Het NPLG en de provinciale en regionale plannen die hiermee samenhangen, zoals het Veluwe Arrangement en het Regionaal Perspectief Landelijk Gebied (Regio Foodvalley) vormen hiervoor het kader.
- Slimme combinaties van functies zijn nodig om verschillende ruimte-vragen te kunnen accommoderen, waarbij landbouw niet het sluitstuk mag zijn (zie ook rapport Remkes, Wat wel kan).
- We programmeren nieuwe woningen en werklocaties zoveel mogelijk op locaties die goed ontsloten zijn met (hoogwaardig) openbaar vervoer - trein en bus - en/of die verbonden zijn met nabijgelegen (regionale /snel)fietspaden, waarbij in de eerste plaats de bestaande capaciteit wordt benut en knooppuntvorming wordt gestimuleerd.
- We nemen de ontsluiting door (duurzame) mobiliteit mee bij de programmering van woon- en werklocaties. We realiseren in beginsel de ontsluiting al voordat er gebouwd wordt. We zetten in op goede bereikbaarheid en realiseren van verbindingen voordat nieuwe woningen en arbeidsplaatsen worden gerealiseerd.
- Wij ambiëren een regio te zijn die economisch, ecologisch en sociaal tot bloei komt in de komende 20 jaar. Het uitbouwen en versterken van deze sectoren in balans met de omgeving past daarbij rekening houdend met een transitie naar een circulaire en klimaatneutrale economie.
- We zetten in op energieneutraal of energieleverend ontwikkelen. De nieuwe economie kenmerkt zich door biobased en circulair denken en werken. We houden rekening met extra ruimte voor bedrijvigheid die onder andere nodig is voor de transitieperiode naar een klimaatadaptieve, energieneutrale en circulaire economie.
- We benaderen dit als een stevige opgave én een uitdaging omdat de ruimte beperkt is. We benutten bestaande werklocaties optimaal voordat we nieuwe aanleggen. We zetten daarbij ook in op de aanpak van leegstand, herstructurering en verdichting en kwaliteitsverbetering van bedrijventerreinen.
- Bestaande werkgebieden en bedrijventerreinen met een excellente bereikbaarheid willen we verdichten, intensiveren en verduurzamen. We zetten in op versterking van kennisclusters en werklocaties die goed met elkaar verbonden zijn.
- We zetten in op een divers en samenhangend aanbod met voldoende ruimte voor logistiek, watergebonden bedrijven, kleinschalige lokale bedrijvigheid, multifunctionele woon-werkmilieus en bedrijven in de hogere milieucategorie (onder andere vanwege transitie naar circulaire en klimaatneutrale economie).
- We bieden een diversiteit aan woonmilieus, aanvullend op de bestaande voorraad.

- We programmeren een gedifferentieerde woningmix met een variëteit aan prijssegmenten ten behoeve van inclusieve wijken. We streven naar 2/3 aanbod in betaalbare segmenten, inclusief 30% sociale woningbouw en woningen voor bijzondere doelgroepen. In de woondeals maken we voor de regio's Foodvalley en Arnhem-Nijmegen concreet, wat er (binnen de opgave) tot en met 2030 exact nodig is.
- We realiseren nieuwe woningbouw volgens de eisen die de transitie naar een duurzame woningvoorraad stelt ten aanzien van isolatie en een aardgasvrije warmtevoorziening. We maken gebruik van biobased bouwmaterialen zijn en/of hergebruiken bouwmaterialen circulair.
- Realisatie van de woningbouwopgave vereist afspraken over het vergroten van de haalbaarheid middels randvoorwaardelijke maatregelen voor de 4 bouwstenen.

